

PSANÍ V 5. TŘÍDĚ

Ida Viktorová

OBSAH

ÚVOD

LUKÁŠOVA KNIHA POHÁDEK

SLOHOVÉ PRÁCE V 5. TŘÍDĚ

SLOHOVÉ PRÁCE - POHÁDKA

SLOHOVÉ PRÁCE - DOPIS

Dopisy třídy A

Dopisy třídy B

ZÁVĚR

ÚVOD

Téma „psaní“ nás v určité podobě provází stále od 1. až do 5. třídy ZŠ. Také v tomto textu se soustředíme na psaní dětí, především na delší souvislé texty, které děti píšou ve škole i doma.

Pro začátek bude nutné vymezit povahu tohoto textu.

V první řadě se snažím navázat na předcházející texty - výzkumné zprávy za 1. - 4. třídu. Jako nejdůležitější totiž vidím úkol zachytit písemný materiál dětí 1. stupně ZŠ (především různé druhy textů) v co největším rozsahu, pokusit se jej analyzovat a postupně dát do souvislosti s dalšími vývojovými a školními projevy dětí.

Proto se také ukázalo jako nezbytné doplnit (podobně jako v publikaci Čtvrtá třída) nezaznamenaný materiál, který se vztahuje k mladším dětem. Tím bude v tomto případě „Lukášova kniha pohádek“, která by správně patřila do zprávy za 3. třídu.

Tato kniha pohádek je spontánní a zajímavou literární produkcí jednoho chlapce ze 3. třídy, kterou jsme neměli dříve k dispozici. S vlastní literární prací dětí se setkáváme poměrně zřídka, s textem takového rozsahu ojedinele. Proto nebylo možné takový text nechat nepovšimnut.

Na druhou stranu se děti ve škole s literaturou setkávají velmi často a také na ni musí v rámci různých školních úkolů ve své práci reagovat. Lukášovu knihu pohádek můžeme tedy vidět také jako možnost pro srovnání různých psaných textů mezi sebou. V našem případě lze porovnávat zejména se čtenářskými deníky ze 2.- 4. třídy¹ a reprodukcemi pohádek, které děti psaly jako školní slohové práce v 5. třídě. Právě prostřednictvím srovnávání různých dětských textů (co do věku dětí, textového žánru a podmínek vzniku) se můžeme dostat k vývoji psaní a postupům v pronikání do psané kultury u dětí na 1. stupni ZŠ.

Z psané produkce 5. třídy se vedle již zmíněných pohádek budu věnovat hlavně slohovým pracem. Opomenou tedy některé druhy textů, se kterými jsem pracovala v minulých letech (hl. výpisky z odborného textu, čtenářské deníky). Děti je letos nedělaly nebo velmi zřídka. Zato slohových prací v tomto školním roce děti napsaly velké množství a bylo tak nutno se s nimi vyrovnat.

---

¹ Viktorová, I.: Práce dětí s textem. In: PSŠE: Třetí třída. PedF UK Praha 1998

Viktorová, I.: Písemná produkce dětí ve 4. třídě. In: PSŠE: Čtvrtá třída. PedF UK Praha 1999

LUKÁŠOVA KNIHA POHÁDEK

Tato kniha pohádek je vcelku ojedinělý soubor spontánních pohádkových textů. Lukáš v době, kdy pohádky psal byl starý 9,6 let a chodil do 3. třídy, do školy, která není mezi našimi výzkumnými školami.

Musíme zmínit některé další informace o Lukášovi a jeho rodině, které mají vztah k jeho literární práci. Otec je podnikatelem, má průmyslovou firmu a matka je knihovnicí, ale pracuje pouze na částečný pracovní úvazek, aby se mohla starat o děti. Lukáš má ještě dva sourozence - čtyřletá dvojčata. Všechny tyto osoby také v Lukášových pohádkách vystupují.

V kontextu Lukášových literárních pokusů je jistě také zajímavé, že on sám je ve škole považován spíše za průměrného žáka (se známkou mezi 1-2 v matematice a 2-3 v českém jazyce, i když trojku na vysvědčení nikdy nedostal). Učitelka dobře hodnotí jeho slovní zásobu a přemýšlivost, také si uvědomuje, že Lukáš hodně čte, ale vytýká mu zvláště v češtině nedůsledné opravování chyb a celkovou úpravu písemného projevu. Ve slohových pracech nepozorovala učitelka žádné zvláštnosti, i zde si Lukáš drží průměrné hodnocení .

Lukášovu knihu pohádek a další informace o Lukášovi přinesla, popsala a částečně analyzovala ve své diplomové práci Markéta Dorčáková, studentka, která jeden školní rok docházela do Lukášovy třídy. O knize se dozvěděla na třídní schůzce od Lukášovy matky, která ji také laskavě zapůjčila. Lukáš totiž dlouho nechodil do školy, protože byl nemocen, a právě v této době začal psát své příběhy.²

Knihu je nutno vidět jako celek s určitým vývojem. Je napsána do samostatného sešitu a zabírá 28 stran. Je to na tak staré dítě kniha velmi rozsáhlá, obsahuje celkem dvacet textů pohádek.

Lukáš dobře drží formu knihy. Na deskách je barevný název „POHÁDKY“, jméno a třída. Tady Lukáš respektuje zadání identifikace dítěte školního věku, protože jako autor je tak definován a uveden tím nejpřirozenějším způsobem. Stránky jsou očíslovány, na první straně je obsah celé knihy, dokonce s odkazem na stránky. Název každé pohádky je zřetelný.

Pohádky Lukáš zcela evidentně psal postupně, tak jak v knize jsou za sebou, měl však stále na paměti knihu jako celek. Témata příběhů čerpají z Lukášovy zkušenosti rodinné a školní, ale také z jeho invence ovlivněné bohatou četbou a znalostí pohádek i další literatury pro děti.

Seznam pohádek v Lukášově knize:

Nejprve o lesíčku

O mamince a tatínkovi

O škole

O babičce a dědečkovi

O pejscích

O strašákovi

O dvojčatech

O vodníkovi a Pepíkovi

O dětech

O rodince

O zvířátkách

O dítěti, které bylo hodné a pak zlobivé

O hodné třídě

O klukovi, který navštěvoval mravence a pak nemohl

O klukovi, který tatínkovi rozbil auto

O vánocích s tím klukem a tatínkem

---

² Dorčáková, M.: Neškolní písemná produkce u dětí ve 3. třídě. Diplomová práce, PedF UK Praha 1999.

- O klukovi, který neuměl noty
- O našťvaných písmenkách
- O zamračeném sluníčku
- O zamračeném měsíčku (nedokončená)

Nadpisy jednotlivých pohádek jsou uvedeny velkým písmem tiskacím. Další text je psán psacím písmem na jednotlivé řádky v sešitě, bez odstavců a až na výjimky (např. vložený inzerát) i bez dalšího grafického členění stránky. Číslo jsou pravidelně psána číslicí. V několika případech má text i další grafické podoby: noty psané na notovou osnovu, ukázky psacího písma, dopis a inzerát (jako vložený text jiného žánru i graficky vyčleněný), značka auta (velkým tiskacím) apod.

To znamená, že vedle základního žánru pohádky se v textech objevují další textové žánry menšího rozsahu (viz výše: dopis, inzerát, notový záznam apod.).

Pohádkové texty mají podobu moderních pohádek a vyprávění, i když v některých chybí výraznější dramatická dějová linka. Nejde rozhodně o texty bez zajímavé výstavby nebo o texty nudné.

Nejen formálně, ale i tematicky pohádky čerpají z různých literárních zdrojů. Nejvíce, si Lukáš uvědomuje a také využívá vlivu knih Karla Čapka (hlavně Devatero pohádek). Zdá se také, že mimo jiné zná knihy Josefa Čapka (Povídejme si děti), Ondřeje Sekory (především Ferdův slabikář a knihy o Ferdovi), Josefa Lady (Nezbedné pohádky) ad.

Lukáš sám uvádí jako svůj spisovatelský vzor nejprve na počátku Karla Čapka, pro druhou část své knihy jmenuje ještě Ondřeje Sekoru.

Všechny názvy pohádek jsou si hodně podobné, vždy mají podobu vyprávění „o něčem..“. To je již první znak, který upozorňuje na narativní žánr. Ten je pak umocněn úvodními pohádkovými formulami, které takřka ve všech textech začínají opět stejně - „byl jeden“ („Byla jedna maminka a tatínek.“ nebo „Byla jedna škola, která byla smutná.“ apod.).

Většina textů tedy správně používá pohádkové formule, aby uvedla čtenáře do pohádkového světa, mimo dnešní čas a prostor (M. Eliade v tomto kontextu mluví o bezčasové věčnosti). Ve dvou pohádkách je úvod napsán v přítomném čase, ale ten zde znamená spíše opakovaný pravidelný děj, nežli přítomnost nebo dokonce realitu. Hned další věta uvede totiž tento krok na správnou míru, mimo čas („Skoro každý večer chodí Franta na návštěvu k Elišce. Jednou večer šel Franta k Elišce a poslouchal televizi“).

S časem nakládá poněkud jinak pouze pohádka „O babičce a dědečkovi“, ve které autor vystupuje jako jedna z postav (viz dále).

Závěry příběhů jsou pestřejší, ale většinou velmi jasné a rázné. Čtenář nemůže zůstat na pochybách, že jde o konec textu. Často je uvedeno dokonce „konec“, „a tak byl konec“ nebo je použita některá závěrečná obecná formule („a tak zazvonil zvonec a pohádky bylo už konec“).

Konec textů je velmi často uveden i dalšími prostředky, které na blízké ukončení upozorňují. Vzory knižních textů tu také sehrály svou roli („Běšte se tam kouknout, třeba tam ještě bude“ nebo typ závěru, který Lukáš často používá „Tak už nesmíme detektivy vyrušovat, aby toho trestance co nejdříve chytily“).

Tyto prostředky, které více nebo méně vědomě napodobují modelové vzory mají své nepopíratelné efekty: vtahují čtenáře do děje, opakovaně připomínají žánr a také obsah pohádky. Odkazují na děj, podávají shrnutí nebo dokonce hodnocení a poučení („Kdo z nich byl nejlaskavější? No přece babička a maminka s dítětem.“, „Ale vraťme se zase k té rodince,

u které jsme začaly tuto pohádku. Ano ty tři děti ale už musíme končit. Konec.“ nebo *„Ale už nechme Jirky tatínka i maminky třeba seto ten Jirka tohodle tydne perfektně naučí.“*

Někde dokonce vstoupí autor- vypravěč do textu, aby on sám (v 1. osobě) podal komentář k příběhu (*„Ale oni to opravdu měli každý den hotovo. Já bych to asi v sedmi letech nedokázal, jako ty prvňáčkové. Ale už poslední písmenko u prvňáčků nám paní učitelka nedopřává. Konec.“*).

Lukáš pohádky píše způsobem, kterému se říká vyprávění s přítomností autora.³ Postavení vypravěče je různé. Vyprávění Lukášových pohádek se sice převážně děje ve 3. osobě, ale je doplňováno dalšími vstupy. Psaní se posunuje občas do vyprávění ve 2. osobě č. mn., které vtahuje čtenáře a předstírá, že autor i čtenář jsou vůči příběhu na stejné straně (*„Ale už musíme končit, abychom nerušili paní učitelku.“*). Ale také najdeme často vyprávění v 1. osobě ve funkci komentáře k ději příběhu nebo ke způsobům psaní (*„Já bych to asi v sedmi letech nedokázal jako ti prvňáčkové.“*). A dokonce můžeme najít části textu napsané v ich-formě, v poloze jedné postavy, která v příběhu působí (viz např. pohádka O babičce a dědečkovi).

V pohádkách se objevuje nejen Lukáš sám jako vypravěč a autor v jedné osobě, ale také jako autor, který přemýšlí nad obsahem a postupem vyprávění svého textu. Navíc zde vystupují i další vnější (vůči příběhu) osoby např. Karel Čapek a Ondřej Sekora. K. Čapek se objevuje v několika polohách, především jako literární vzor, ale vstupuje také do příběhu jako jedna z postav (viz dále „Pohádka o lesíčku“). Dalším přítomným je čtenář (posluchač), který je vtažen do vyprávění, protože s ním vypravěč hovoří a obrací se na něj (*„Až vy budete psát pohádky tak uvidíte“* nebo *„Tak už budeme končit, abychom nezlobili.“*)

Výsledkem je výrazná iluze právě probíhajícího vyprávění, iluze přítomnosti vyprávějíci osoby a posluchačů a jejich dialogu.⁴ Tyto postupy, které Lukáš, jak jsme již řekli, více nebo méně vědomě používá, nejsou jenom efektem napodobování literárních vzorů. Lukáš si s jejich pomocí plánuje práci, zkouší různé postupy psaní (viz vývoj knihy), přemýšlí o nich a pracuje se zkušeností, kterou dosud s psaním jako autor má. Sám sebe tedy upozorňuje na problémy a těžkosti, výsledky záměrných postupů a plány psaní. Lukáš respektuje, že se text píše pro někoho, ať je čtenář jak chce vzdálený, navíc přítomnost čtenáře používá jako stylizační praktiku.

. Nejlépe asi bude, když si více přiblížíme jednotlivé pohádky.

První pohádkou je „NEJPRVE O LESÍČKU“. Jedná se o pohádku vysloveně úvodní, která nemá vlastně příliš pohádkový obsah (asi nezáměrně), ale odkazuje právě na jev spisovatelství a psaní, na rozhodnutí psát knihu pohádek. Lukáš zkouší, jak se mu bude dařit psaní, jak zvládne, co naplánoval. Není proto ani bezdůvodné, že zde připomíná také postavu Karla Čapka jako spisovatele příkladu a vzoru, snad i učitele. Osoba Karla Čapka však současně vstupuje do děje příběhu, snad proto, aby jako postava příběhu měla také před sebou nějaký úkol, mohla se projevit v činnosti, která nemusí být její vlastní a nebyla pouze tím slavným spisovatelem, který je pro Lukáše příliš přísným kritériem jeho psaní.

Dalším výrazným jevem je personifikace (lesa, který byl smutný), která se často v moderních pohádkách objevuje. Najdeme ji ještě v blízké pohádce „O škole“, (která byla

³ Vyprávění způsobem autorským je takové, kdy vystupuje autor s komentáři, úvahami o ději, oslovuje čtenáře apod., viz např. Průvodce po světové literární teorii (Zeman, M. ed.). Panorama 1988.

⁴ Karel Čapek je proslulý také tím, jak dovede vytvářet prostor autentického vyprávění viz např. Vařejková, L.: Čapkovská inspirace. Zlatý máj 15, 1971, s. 656.

také smutná) a pak u dvou závěrečných pohádek „O zamračeném sluníčku“ a „O zamračeném měsíčku“, ovšem v poněkud jiné poloze (viz dále).

Někde uprostřed textu najdeme zmínku o konci, „*který ještě nemůže být*“, což Lukáše zřejmě vrátilo zpět k úvahám o způsobech psaní a žánru a připomnělo i postavu Karla Čapka přes reflexi vlastního psaní. Aby mohl Lukáš propojit vlastní úvahy nad psaním s vlastním obsahem textu používá následující typy vět, které můžeme najít i v dalších pohádkách. Díky nim může také zavádět další dějové linky i osoby, včetně vypravěče, do linie textu („*Na ten lesíček jsme asi zapoměli*“ a „*Ale už musím končit, abysme nevyrušovali Karla Čapka a lesíček.*“)

Pohádku cituji celou:

NEJPRVE O LESÍČKU

Byl jednou jeden lesíček, který byl smutný, že do něj nikdo nechodí. A jednou tam bylo tolik lidí že tam nezbyla ani jedna jedna houbyčka. Myslím že to bylo v neděli, kdy tam bylo tolik lidí. Ale to ještě nemůže být konec, protože je to ještě krátké. Karel Čapek psal souvětí jako co jsem napsal Co lesíček? na ten lesíček jsme asi zapoměli. Já tedy ne. A vy? asi ano. přece lesíček který byl smutný a pak jak byl veselí. Víte ještě proč? protože tam je moc lidí. Lidé sbírají houby aby měli co jíst. Chtěl bych vydat Karla Čapka jak sbírá houby. Ale už musím končit, aby jsme nevyrušovali Karla Čapka a lesíček. Konec.

Další pohádka „O MAMINCE A TATÍNKOVI“ reaguje silně na rodinnou situaci. Je vlastně popisem rodiny, pouze s malým dějovým obsahem („*Všech 11 dětí se těší na maminku. maminka zase na děti. Tatínek byl nedočkavý až skončí. Když už skončil tak se těšil na maminku. Maminka zase na tatínka. Tatínek vždycky přijde domů a má na stole večeři. Děti tatínka vidí jen ráno...*“). Úvod textu slouží představení členů rodiny, jejich jmen a věku. Vlastní rodinná zkušenost Lukáše tu vystupuje silně. Lukáš má sice pouze dva sourozence, nikoliv 11, ale uvedení tatínka a maminky zřejmě odpovídá realitě.

Podobně z bezprostřední rodinné zkušenosti čerpá ještě pohádka „O BABIČCE A DĚDEČKOVI“ (čtvrtá v pořadí) a pohádka „O DVOJČATECH“ (sedmá v pořadí). Obě jsou zajímavé, proto musíme u nich chvíli zůstat.

Pohádka O babičce a dědečkovi je výrazná některými posuny oproti ostatním pohádkám.

Především v ní Lukáš vystupuje nejen jako vypravěč, ale i jako jedna z postav. Proto se střídá vyprávění ve 3. osobě s ich-formou. Dalším zajímavým momentem je práce s časem. Lukáš prezentuje svoji vzpomínku jako 4-letého dítěte z pozice vypravěče - postavy, které je 57 let. Určitý reálný čas je tak propojen s nadčasovostí pohádky, což způsobilo některé problémy. Tyto potíže zřejmě Lukášovi opět připomněly jeho postavení vůči vlastním textům, a postupy psaní. Reflexe psaní je však vtípně, ale logicky určena právě čtenáři, který by mohl tyto problémy autora odhalit. Nicméně je třeba ocenit schopnost se z potíží dostat, navázat v textu a udržet formu. Pohádku opět cituji celou.

O BABIČCE A DĚDEČKOVI

Kdysi kdysi už je to dávno co žila ta babička a dědeček žili už je to asi 50 let co žili. Je to od folimanky u prolejaček, myslím že je to doleva až k tramvajím tam doleva až na stanici kde se spojuje a 11 a 6 pak doprava a na další stanici a pak doleva až do čísla 28 nevím jak se tu ulice jmenuje. Myslím že je to 3. patro. Není tam výtah. Pamatuji si jak mě tam maminka ve 4 letech mě tam vodila a měla tam blízko práci. Ale už si opravdu tu cestu nepamatuju je to 53 let, a mě už je 57 let. Vy zapomenete na babičku jak je kní cesta a uvidíte v 57 letech. Já píšou pohádky tak musím myslit na to co píšou. Až vy budete třeba psát pohádky tak uvidíte. Ale už zazvonil zvonec a pohádka je konec.

Pohádka „O dvojčatech“ je poslední z těchto „rodinných pohádek“. Reaguje na existenci

sourozenců - dvojčat a jejich narození. K reálnému rozložení rodiny, kde Lukáš vystupuje jako Jakub, je přidána postava sestry Hanky. To je zajímavý dramaturgický moment, protože jde o zápornou postavu, kterou Lukáš nechtěl připisat nikomu ze své reálné rodiny („*Byla Hana a Jakub. Hana byla zlobivá a Jakub byl hodný*“). Můžeme uvažovat i o tom, že obě tyto postavy vlastně reprezentují Lukáše. Navíc možná tento dramatický vstup zjemnil poněkud téma okolo ohrožení matky (které asi Lukáš v rodině cítil) a narození sourozenců.

Další pohádky, v pořadí třetí pohádka „O ŠKOLE“, hlavně potom pátá „O PEJSCÍCH“, šestá „O STRAŠÁKOVI“, a osmá „O VODNÍKOVI a PEPÍKOVI“ se vzdalují tématu rodiny a představují vysloveně pohádkové příběhy s dramatickou dějovou zápletkou. Jednu pohádku jako příklad citujeme celou:

O VODNÍKOVI A PEPÍKOVI

Byl jeden rybník, kam Pepa každý den chodil. Jednou se mu tam ukázal vodník a on si tam sním chodil hrát s míčem. A jednou řekl vodník, budeme skákat do rybníka, kdo skočí líp. A 2 dne kdo dřív přeplave rybník, a v obou dvou disciplínách prohrál. Tak jednou tam přišel znovu ale převlečený za strašáka, a ten vodník se tak lek že skočil do vody a už nevyplaval protože strašák tam pořát seděl. Kdo ví jestli tam ještě sedí. Bějte se tam kouknout třeba tam ještě bude. Konec.

Další tři pohádky, a to devátá „O DĚTECH“, desátá „O RODINCE“ a částečně i jedenáctá „O ZVÍRÁTKÁCH“, navazují mírně tématicky na rodinné pohádky. Nečerpají již tolik z rodiny Lukáše, ale popisují různé osoby a rodiny. Vystupují v nich často osoby otce, matky a dětí, dozvídáme se, co kdo dělá a především čím by děti chtěly být. Lukáš tu využívá dobře vzory reálných postav - např. jejich zařazení do školních stupňů vzhledem k věku v pohádce O rodnice je přesné.

Pohádka O zvířátkách maličko vybočuje, předjímá další následující texty.

Podíváme se více hlavně na pohádku O rodnice, protože ukazuje způsob přemýšlení dětí nad budoucností a opět vrací Lukáše k „profesi“ spisovatele a způsobům, jak se na svou další kariéru připravit. Je vidět, že Lukáš správně nepřestává řešit problém svého psaní a to, že již vidí svůj pokrok, přinejmenším si ověřil, že je schopen pohádkové texty vůbec napsat a dokončit. Mimo Karla Čapka je jmenován v této části knihy ještě Ondřej Sekora, který evidentně ovlivnil některé následující pohádkové texty.

O RODINCE

Byla jedna chaloupka a v té chaloupce bydlela rodina. Maminka, tatínek, babička, Vláďa, Jana a Martina, ti bydlely v té chaloupce. Vláďovi je 9 let a chodí do 3. třídy. Janě je 15 let a chodí do 1. Martině je 17 let a chodí do 3. Vláďa se chtěl stát hokejistou. Jana se chce stát spysovatelkou. Martina se chtěla stát doktorkou. Samo sebou že to umí. Ale Vláďa ještě neuměl jezdit na bruslích tak že skoro pořát spadl. Jana zase neuměla dobře spysovat. A Martina zase neuměla dobře opravovat rozbité koleno. Taky jak by se to mohly naučit jen tak. Já jsme se to nenaučil jen tak. A ten Vláďa začal chodit bruslit, aby tolik nepadal. Jana zase chodila psát aby to dávalo smysl. A Martina se šla podívat jak se pracuje v nemocnici aby to uměla. Já nevím jak jsem se naučil psát takové pohádky. Asi jsem se to naučil od Karla Čapka ten psal takové krásné pohádky jako Ondřej Sekora knížku Ferda Mravenec. Ale vraťme se zase k té rodnice u které jsme začaly tuto pohádku. Ano ty tři děti ale už musíme končit. Konec.

Stále silněji se v knize přesunuje důraz od jednajících osob k problémům, které Lukáše zajímají. Vidíme to v dalších pohádkách. Můžeme v nich najít běžné problémy dětí tohoto věku, protože jejich tématem je zlobení dětí, potíže v učení, škola a vztah k rodičům. Opět

mají svou dramatickou linku. Můžeme rozpoznat nápodobu již zmiňovaných autorů, tématicky pak míchají vlastní zkušenost Lukáše a některé příběhy literární.

Pohádka dvanáctá „O DÍTĚTI KTERÉ BYLO HODNĚ A PAK ZLOBYVÉ“ a pak zejm. dvoj pohádka (v pořadí patnáctá a šestnáctá) „O KLUKOVI KTERÝ TATÍNKOVI ROZBYL AUTO“ a „O VÁNOCÍCH S TÍM KLUKEM A TATÍNKEM“ představují téma dětí, které „zlobí“ a jejich vztahu k rodičům. V pohádce O dítěti, které bylo nejdříve hodné a pak zlobivé jde o chlapce, který se pod vlivem party (špatného kamaráda) zkazil a o neštěstí jeho maminky. V dalších dvou, které jsou napsané na pokračování („*Ale už musím končit přečtete si ještě 2 díl o tom klukovi uvidíte jak dopadne*“), jde o příběh kluka, který rozbil otci auto. Tatínek mu odpustil, ale on cítí lítost, možná nad tím, že rodiče zklamal (oproti tématu příběhu prvního) a za výhru v dětské Tutovce kupuje rodině nové auto.

Pohádka čtrnáctá „O KLUKOVI KTERÝ NAVŠTĚVOVAL MRAVENCE A PAK NEMOHL“ reaguje výrazně na předlohy v knihách O. Sekory (zde zřejmě na příběh o chlapci, který dával chrousty do krabičky a ti mu vždy utekli). Podobné téma (mravenci) je však opět zasazeno do rámce vztahu dítěte k rodičům a pravidlům, které rodiče dětem stanovují.

Další dvě pohádky, sedmnáctá a osmnáctá, „O KLUKOVI KTERÝ NEUMĚL NOTY“ a „O NAŠTVANÝCH PÍSMENKÁCH“, rozvíjejí témata, která podobně zpracované najdeme u Ondřeje Sekory (Ferdův slabikář), kde také vystupují písmenka, špatně dětmi napsaná. Lukáš však vkládá vlastní zkušenost se svým učením a důraz dává na perspektivu dětí, pro které je učení obtížným procesem.

V obou textech vystupuje i autor- vypravěč s komentářem o svém učení. Je zajímavé, že v prvním případě kdy jde o noty, předpokládá naučení not - on se noty naučil, tak se je hrdina příběhu také naučí („*Umíte už noty, tak já vám je udělám*“ - následuje notová osnova se správně popsány jmény not a notami - „*No to jsou ty zaklané noty. No to je správné když si tak už rychle vzpomínáte že je znáte od koho? Od tatínka? nebo maminka? Jo na spěvu. Já taky jsem se to naučil na spěvu. Ale to už jsme trochu odbočili od Jirky až k nám je to pravda? Ona to není pravda? přece Jirka který neuměl noty. Ale už nechme Jirky tatínka i maminky třeba seto ten Jirka tohodle tydne perfetkně naučí.*“).

Ve druhé pohádce jde o učení psaní - tedy úhlednost písma, se kterou má Lukáš, jak víme, ve škole sám problémy. Také v tomto textu tedy autor vystupuje a hodnotí děj, vyznění je však daleko nejasnější (viz text pohádky).

Text této pohádky citujeme opět celý. Obě pohádky jsou zajímavé i v dalších momentech - především graficky, protože prezentují ukázky špatných produktů pohádkových hrdinů a také vkládají další textové žánry - notový zápis, nebo ve druhém případě dopis (prezidentovi).

O NAŠTVANÝCH PÍSMENKÁCH

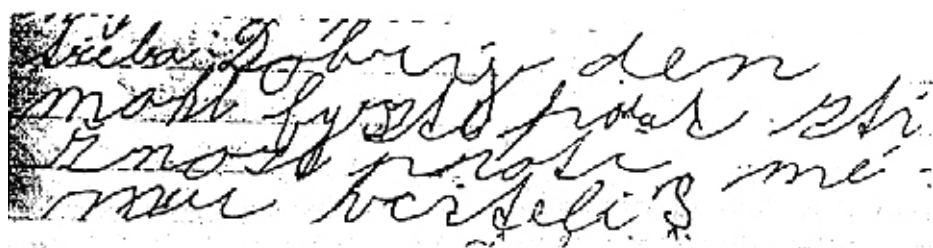
Byl jeden tatínek a maminka a ti měli kluka jménem Vašek. A ten Vašek vždycky psal takhle les

anebo ples

no a vidíte, jak by to asi vypadalo když by třeba napsal prezidentovi dopis. třeba

*Třeba: Dobrý den
mohl byste podat stížnost proti mému učitel?
Děkuji
Ale ten Vašek by to hezky napsal tak asi jako já, a nebo ještě lépe než já. Já nevím možná líp
možná taky hůř. Ale na takové věci nemáme čas a vůbec víte jak jsme se k tomuchle dostaly.
Ano až do vaška který psal ošklivě. Ale ten kluk místo aby si psal tak se koukal na fotbal
hokej ližování a tak dále hlavně aby si nemusel skoušet to proněj ošklivé psaníčko. Konec.*

no a vidíte já vám to přepíši hezčes

Dobrý den,

Mohl byste podat stížnost proti mému učitel?

Děkuji

*Ale ten Vašek by to hezky napsal tak asi jako já, a nebo ještě lépe než já. Já nevím možná líp
možná taky hůř. Ale na takové věci nemáme čas a vůbec víte jak jsme se k tomuchle dostaly.
Ano až do vaška který psal ošklivě. Ale ten kluk místo aby si psal tak se koukal na fotbal
hokej ližování a tak dále hlavně aby si nemusel skoušet to proněj ošklivé psaníčko. Konec.*

Motiv „dopisu prezidentovi“ přechází částečně do dalších dvou pohádek, z nichž pouze devatenáctá pohádka „O ZAMRAČENÉM SLUNÍČKU“ je dokončená a dvacátá pohádka „O ZAMRAČENÉM MĚSÍČKU“ končí po čtyřech řádcích.

Pohádky připomínají opět již zmíněné literární zdroje (hlavně Devatero pohádek, možná také Ladovu knížku Nezbedné pohádky). Lukáš se svým vzorům přibližuje stále přesněji. Např. téma inspirované pohádkou (rozesmát smutnou princeznu) Lukáš mění a zasazuje do jiné, modernější doby podobně jako generace zmíněných spisovatelů.

Text pohádky je dlouhý, jedná se o nejdelsí pohádku z celé knížky. Také dramatická výstavba děje je dosti složitá, i když v některých momentech poněkud nedotažená. Postavy jsou však vymezeny velmi stylově. Vývoj od prvních pohádek je zřejmý. Opět text citujeme celý.

O ZAMRAČENÉM SLUNÍČKU

Byl jeden prezident který byl ve městě které si pojmenoval Bukvice u Prahy, a tam bylo jako všude nebe, ale bylo tam smutné sluníčko A tak ten prezident tedy přemýšlel jak to sluníčko rozesmát a vzpoměl si na lidi kteří už rozesmáli 5 šíleně smutných princezen a 2 sluhy kteří osobě říkali že je nikdo nerozesměje, a on je rozesmáli tak že s toho měli velký šok a tak si řekl: to sluníčko rozesmějí a bude na plagatech o tom jak se v bukvicích rozesmálo sluníčko A ten plagát bude takovíhle:

*V Bukvicích jako
první rozesmáli
sluníčku jménem :
Franta, Lojza, Kuba a Pavel
podpis prezidenta*

No a to bude paráda až to každý přečte a pojedje se sem kouknout nato hezké, a usměvavé sluníčko. No a tak šel k telefonu stačilo vtočit 25-24-38 a tam se po chvíli ozvalo: Tady je Franta ze skupiny rozesmáleků co si přejete. Tady prezident z Bukvicích u Prahy prosím vás mohly byste jít rozesmát naše sluníčko, a tam se vtom telefonu ozvalo no já a naše družina to skusíme. A prosím vás kdy máme přijec třeba ihned tetka my jsme pořát připraveni můžete už

ject? Ano už pojedem. Pokujeme mockrát naschledanou. cink. A tak přijeli stoupli si pod slunce a začali tam dělat chcichy že to toho prezidenta rozesmálo, ale sluníčko bylo pořát smutné. Tak prezident jim poděkoval a šel volat opraváře který byl doktor Už uzrivil 5 lidí na smrtelné posteli, 25 lidí z rakovinou. A znovu stačilo zatočit těmito čísly: 85-39-23, a ozvalo se. Tady jak doktor. Dobrý den tady prezident s Bukvic u Prahy prosím co si přejete? jestly byste se mohl jít kouknout na naši sluníčko. Ano pokusím se ho uzdravit, a kdy třeba ihned tetka přijedu my jsme připraveni požát naschledanou. cink. Tak jsem tady kde je to slunce a šly pod slunce, ale tam nevilezu taky tam poletíte. Ale já nemám křídla. Tak poletíte z ptákem Šťastnou cestu. Tak doktor letěl, ale pořát slunce bylo tak daleko jako kdys viletěl od země, a tak se vrátil a řekl: nikdo tam nedoletí. A tak se prezident z Bukvic u Prahy a je co jineho než hezký a samozřejmě dobrý, co? Konec.

Poslední nedokončenou pohádkou knížka končí.

Lukáš se postupně během psaní stává opravdovým autorem. Ve školní psané produkci během jednoho roku není rozhodně vidět takový posun jako u Lukáše během napsání této knihy. Je to možná pochopitelné. Lukáš od především formální nápodoby, od které ovšem neodchází, ale vylepšuje ji, dochází k nápodobě stylové, která však má autorský charakter včetně sblížení obsahu a formy. Na druhé straně ovšem připomínáme poznámku jeho paní učitelky, která jeho slohové práce nehodnotí jako nijak mimořádné.

Lukášův literární pokus je významný z několika důvodů. Především proto, že jde o produkci spontánní, psaní vyvěrá z jeho přání a potřeb. U jiných dětí tohoto věku jsme pozorovali podobné pokusy zřídka. Děti si sice často dělají knihy, ale textů příběhů je v nich velmi málo, převládají jiné žánry.⁵ Literární texty jsme na prvním stupni zaznamenali zřídka, spíše jde o pokusy vůbec napsat nějaký text, často zůstávají také texty nedokončeny. Takto rozsáhlý literární útvar jako v případě Lukáše, jsme zatím nenašli. To může být ovšem způsobeno i tím, že podobné texty nevznikají většinou ve škole, a proto k nim nemáme často přístup.

Lukáš psát chce, chce zkoušet a objevovat, ale především má plán. Přítomnost nejen záměru, který vidíme i u dalších dětí, ale právě existence plánu, jak cíle dosáhnout v tomto případě zapůsobila hodně. Lukáš vědomě pracuje s určitými prostředky, má na paměti vzory textů formálně i obsahově. Navíc analyzuje postupně svoji práci, i když pouze v některých aspektech (je třeba si také stále připomínat, že Lukášovi je devět let). Jeho zkušenost se čtením se úročí nejen v jeho záměrech a plánovaných postupech psaní, ale určitě i dalších jevech, jako je citlivost na příběh, stylizaci nebo vyprávěčskou roli, ale také třeba v pravopise.

V neposlední řadě je Lukášova kniha pohádek příspěvkem pro pochopení jako roli může mít psaní v dětském životě. Jak kniha postupuje a vznikají další a další příběhy, vidíme dobře ukotvenost devítiletého dítěte ve škole a v rodině včetně témat, která život dítěte produkuje a která děti musí řešit.

SLOHOVÉ PRÁCE V 5. TŘÍDĚ

Dříve, nežli přistoupíme k jednotlivým textům, které psaly děti v 5. třídě v rámci slohových prací, musíme se zastavit u vyučování slohu. Jelikož jsem dále pracovala s texty dvou tříd, kde výuka slohu probíhala rozdílným způsobem, přiblížíme si základní momenty učiva a

---

⁵ Jedná se o kratší texty, vystřižané nebo namalované obrázky, lepené knížky apod. Viz PSŠE: Třetí třída a Čtvrtá třída, PedF UK Praha 1998, resp. 1999

výuky v obou dvou třídách (dvou různých škol).

Sloh ve třídě B

Ve Žluté škole (dále také jako třída B) pracovaly děti podle učebnice Český jazyk 5 (Jana Štroblová - Daniela Benešová, nakladatelství Alter). Tato učebnice zařazuje slohové učivo vždy na konci určitého mluvnického oddílu, proto také děti neměly v rozvrhu stanoveny přesně hodiny slohu, ale věnovaly se jim pravidelně vždy po určitém čase. Učebnice prezentuje slohové učivo vždy nejprve ve formě příkladu nějakého textu s názvem žánru a poté pomocí otázek směřuje učivo (příklady viz dále) - nutno podotknout, že podtrhuje jiné prvky nežli učebnice druhé školy.

Učebnice nabízí takto tematizované slohové kapitoly (učebnice s. 183)

Moje pozorování - článek pro dětský časopis

Truhla - popis předmětu

Staročeská pochoutka - popis pracovního postupu

Dopis od tety - dopis

Luštíme telegramy - telegram

Námět na povídku - vypravování

Zima - líčení zážitků

Neopatrnost - osnova vypravování

Slavnostní výprava - vypravování

Jaro - líčení zážitků

Rusalka - vypravování

Dopis kamarádovi - dopis

Besídka - oznámení

Besídka - zpráva

Léto - líčení zážitků

Vratič - báseň

Slohové učivo bylo probráno vždy v jedné nebo více vyučovacích hodinách. Učitelka nekopíruje přesně obsah učiva podle učebnice, ale dosti se ho drží a využívá učebnicových textů. Pouze některé texty však byly předlohou pro psaní vlastních slohových prací dětí, vždy do slohového sešitu. Slohový sešit tedy obsahuje pouze texty slohových prací, učivo slohu najdeme ve školních sešitech.⁶

Soupis písemných slohových prací třídy B v letošním školním roce:

Nábytek - popis předmětu

Moje nejoblíbenější hračka - popis

Jaro - líčení jarní přírody

Dopis příbuzným

Zážitek z víkendu - vypravování

Zpráva o sportovním utkání

Sloh ve třídě A

Druhá třída (dále třída A) Hnědé školy pracuje s učebnicí Český jazyk 5 (Vlastimil Styblík - Marie Čechová - Přemysl Hauser - Alois Jedlička - Bohumil Sedláček, nakladatelství Fortuna - SPN). Slohové učivo je v této knize až na konci jako samostatný oddíl. Obsahuje vždy několik různých ukázek textů příslušného žánru a otázky a úkoly, které opět specifikují slohové učivo. Děti této třídy měly jeden den v týdnu pravidelně sloh. Také můžeme říci, že tato paní učitelka věnuje slohu větší prostor nežli učitelka ze Žluté školy, také priority učiva jsou trochu jiné, jak uvidíme dále na příkladech.

⁶ Některé postupy, které používá učitelka třídy B při vyučování viz PSŠE: Čtvrtá třída. c.d.

Slohové učivo pro 5. ročník obsahovalo podle učebnice (s. 165):

Vypravování

Popis - popis předmětu

- popis děje

- popis pracovního postupu

Jak se učíme

Zpráva, oznámení

Tiskopisy, telegram

Dopis

Slohové vyučování ve třídě bylo zajištěno probráním určitého textového žánru, přípravnými cvičeními (mluvní cvičení, vytváření osnovy) a psáním vlastních slohových prací. Některé texty děti psaly do slohového sešitu (zpráva, oznámení), jiné jako velké slohové úkoly na samostatný papír. Slohový sešit obsahuje souhrn učiva slohu, náměty, osnovy různých postupů, mluvní cvičení a pod.

Velký důraz byl kladen zejména na vyprávění. Děti psaly během roku tyto větší slohové práce:

Lávka - vyprávění podle obrázků⁷

Pohádka - vyprávění

Můj nejoblíbenější film (text navíc mimo plán slohových prací)

Dopis kamarádovi

Následující text představuje výběrově některé z těchto slohových prací obou tříd. Jakou jsem měla možnost výběru textů pro tuto zprávu. Vedle pohádkové knihy, tedy neškolní produkce dítěte ze 3. třídy, se nabízela relativně velmi rozsáhlá kolekce písemných textů, letos především slohových prací, dětí ze dvou pátých tříd (jedna z mé Žluté školy, druhá ze Hnědé školy M. Kučery a R. Prouzové).

Vybrala jsem pouze některé texty tak, aby doplnily rejstřík testů dětí na 1. stupni a také podle toho, jak je možno tyto texty srovnávat mezi sebou, resp. spíše, jak se ukázalo, hledat mezi nimi nějaké vztahy (to je případ „dopisu“, který psaly děti v obou dvou školách, v jedné dokonce i loni).

V první části na Lukášovu knihu pohádek navazuje tedy slohová práce třídy A „Pohádka“, jako možnost zabývat se i jinak literárními texty dětí.

Ve druhé části jsou pak představeny dopisy, které psaly děti obou dvou tříd, ovšem opět každá v jiném školním zadání.

Vedle psaného materiálu (slohových prací a sešitů) jsem měla k dispozici také učebnice českého jazyka a čítanky, v případě mé školy (třída B) záznamy z pozorování v hodinách a rozhovory s třídní učitelkou, v případě Hnědé školy znám pouze některé okolnosti, za jakých tyto texty vznikaly díky informacím mých kolegů, vyučování jsem zde neviděla.⁸

SLOHOVÉ PRÁCE – POHÁDKA

Slohovému cvičení předcházelo procvičování různých aspektů vyprávění během měsíců října, listopadu a prosince. Také v učebnici českého jazyka zaujímá oddíl o vyprávění největší část ze slohových cvičení. Část výuky se týkala přímo vyprávění pohádky. Součástí cvičení

⁷ K této slohové práci a vyučování slohu ve třídě A viz text R. Prouzové

⁸ Další informace o třídě A viz text M. Kučery

bylo nejen připravit pro děti dostatek obsahového materiálu, dát důraz na členění textu, nutné náležitosti pohádky jako žánru, ale také vyzkoušet si používání přímé řeči (viz dále).

K vyprávění pohádky měly děti k dispozici jak obecnou osnovu, tak osnovy jednotlivých pohádek, které se ve škole postupně probíraly. .

Osnova vypravování: (slohový sešit žáka)

1. Úvod
2. a) *Zápletka*
b) *Vyvrcholení*
c) *Rozuzlení*
3. *Závěr*

Z osnov konkrétních pohádek měly děti připravenou osnovu pro „Perníkovou chaloupku“ a „Hrnečku vař“, v učebnici pak ještě pro pohádku „O veliké řepě“, tedy pohádky, které se také potom často ve slohové práci objevovaly. Dále se četla pohádka „O Červené karkulce“. Můžeme také počítat s tím, že pro tyto pohádky měly děti díky výuce také dostatek obsahového materiálu.

Perníková chaloupka (slohový sešit žáka)

1. *Jeníček a Mařenka v lese*
  - a) *Ztratili se v lese*
  - b) *Jeníček na lopatu (sníst)*
  - c) *Baba v peci*
2. *Návrat domů.*

Přes jistou komičnost těchto bodů osnovy jednoho chlapce, můžeme pozorovat, že se výrazně drží zadání obecné osnovy pro vyprávění pohádky.

Hrnečku vař (slohový sešit žáka)

1. *Chudá vdova a dcera*
2. a) *Kouzelný hrneček*
b) *Kaše se vaří a vaří*
c) *Hrnečku dost*
3. *Celá ves je pod kaší*

O veliké řepě (učebnice českého jazyka)

1. *Vyrostla veliká řepa*
2. *Dědeček marně vytahuje řepu*
3. *Na pomoc přišla babička, vnučka, pejsek a kočička*
4. *Teprve s pomocí myšky řepu vytáhli*

Již jsme naznačili, že některé pohádky si děti vybíraly rády, protože s nimi byly lépe seznámeny (evidentní je reprodukce jedné konkrétní verze např. pohádky o Perníkové chaloupce) a mohly používat připravenou osnovu. Jiné děti však zvolily jako předlohu ke svému vyprávění jiný text. Přinášíme proto soupis všech pohádek, které byly ve slohové práci zpracovány (celkem 21 textů).

O perníkové chaloupce (7- krát)

O veliké řepě (3- krát)

Zlatuška (Maruška) a tři medvědi

O zajíci a želvě

Hrnečku vař (5- krát)
Bob a Bobek
O vlkovi a kůzlátkách
O Červené Karkulce (3- krát)
O strašlivém drakovi, princezně a ševcovi

Děti zpracovaly především tradiční lidové pohádky, v jednom případě jde autorskou moderní pohádku (Bob a Bobek napsanou spíše podle filmové verze nežli psaného textu) a v jednom spíše o bajku (O zajíci a želvě).

Texty pohádek tedy vznikly jako školní úkol, konkrétně jako „slohová kontrolní práce“. Proto je také grafické zpracování částečně ovlivněno školností úkolu. Pohádky jsou psány na volný list linkovaného papíru A4, nikoliv do slohového sešitu. „Hlavička“ textu je jednotná. Je vidět, že učitelka zdůrazňuje formální začlenění školních prací.

Hlavička textů pohádky

Rodim Šluška

1. Druhá kontrolní práce ze slohu

Hrnečku vař
(Typovoznění)

V jedné (horl) chaloupce žila chudá vdova se dvěma. Byli tak chudí, že museli chodit do lesa na jahody, borůvky a maliny. Jednoho dne šla (ma) Maruška do lesa a potkala starou paní, která (měla) vypadala jako vělvačka. Maruška si vyndala z kapsy chleba a nabídla ho staré paní. Stará paní řekla: "Když se si tak hodná, Maruško, dám ti tenhle hrneček. Když mu (někdy) hrneček vař (ma) vaříš ti tolik housí, kolik chceš chleba." Maruška poděkovala a šla domů hrneček vykouřena. Když přišla domů, dala hrneček na stůl a řekla: "Hrnečku vař!" "Už hrneček se začal vařit kafe. Matka běhala pro sáček a lžičku, Maruška zatím řekla: "Hrnečku, doraz!" "Maruška se s matkou se sešla, a když tak šla Maruška předat

Délka textů respektuje důležitost, která byla slohové práci přikládána. Texty jsou relativně dlouhé, nekratší text má sice pouze 11 řádků na stránce formátu A4, ale většina textů je delších, průměrně 29,3 řádky. Nejdelší text byl dlouhý 48 řádek. Tyto údaje jsou pouze orientační, závisí pochopitelně na velikosti písma, používání odstavců, členění stránky apod.

Již jsme upozornili na grafický vzhled stránky, konkrétně na hlavičku. Tato paní učitelka dbá také důrazně na používání odstavců, a to jak správně graficky, tak obsahově. Přesto má odstavce jen deset dětí z jedenadvaceti. Dalších sedm dětí používá útvary, které bychom snad mohli také za odstavce považovat - většinou nejsou odraženy začátky řádky, ale děti začínají další část textu na nové řádce. V některých případech člení text graficky přímá řečí, a to tak, že případný dialog je uspořádaný pro každou osobu na samostatné řádce (viz dále). Čtyři děti text graficky nečlení nijak.

Děti, které používají nějakou formu odstavců, také většinou chápou jejich smysl. Často člení dobře i text obsahově, nejen graficky.

Nyní se do jednotlivých textů pohádek podíváme blíže. Východiskem jsou texty samotné, a jejich podoba (nikoliv pouze školní zaměření učiva). Dotkneme se zejména citlivosti dětí na styl a jazyk klasické pohádky, podíváme se, jak děti respektovaly náležitosti linie vyprávění, jak strukturovaly příběh, zajišťovaly návaznost jednotlivých dějových částí a udržovaly poměr komentáře a přímé řeči (protože ta se ve všech pohádkách pod vlivem požadavků školy objevila). Zajímavé je také to, jak někdy reakce právě na školní požadavky může ovlivňovat výsledný text dětí vzhledem k žánru pohádky. Nesmíme také zapomínat na to, že děti pracovaly podle určité předlohy, podle nějaké konkrétní pohádkové verze a tedy, že jednotlivé prvky příběhu, této verze příběhu, musely děti správně interpretovat a použít, což se v některých případech ne vždy dařilo.

Pohádka bývá zasazena obvykle do vstupní a závěrečné formule, které úzce souvisejí s celkovou stereotypností a formalizovaností pohádek. Tyto formule mají pro žánr pohádky velký význam. Vstupní formule obvykle předznamenává vstup do nereálného fantazijního světa, závěrečná formule naopak vrací posluchače nebo čtenáře zpět do reality. U čtenářských deníků jsme si také mohli všimnout, jak děti pomocí formulí udržují žánr textu.⁹

Děti v 5. třídě pochopitelně používají tyto formule také, nikoliv však důsledně. V několika případech text nemá žádný úvod nebo závěr, natož formuli. Deset dětí má příběh zasazený mezi vstupní a závěrečnou formuli, sedm dětí má pouze vstupní formuli a dvě děti pouze závěrečnou. Dvě děti pak nepoužily ani jednu formuli pro začátek a konec textu, přestože šlo o klasické pohádky. Úvod a závěr jejich textu tak nemají podobu ustálenou, které by navozovaly žánr a které navíc použité pohádky v různých verzích nabízejí. Následující příklady ukazují, jak jsou formule jazykově vypracované a jak to vypadá, když se pohádkový jazyk vytrácí.

Pohádka *O perníkové chaloupce* jako příklad:

Jednou šli Jeníček a Mařenka do lesa za tatínkem dřevorubcem.

Byl pán a paní, ty měly dvě děti Jeník a Marušku

a

Šťastně to dopadlo. Našli cestu domů. Shledali se svým otcem.

Cestu našli. Doma maminka s tatínkem vzlykali, ale když uviděli jeníčka a mařenku, rozesmáli se a povídali si o tom velkém zážitku, zatímco babice byla dávno opečená tak, že z ní byl řízek.

vs.

Kdysi dávno žili chudý muž a chudá žena, kteří měli dvě děti Jeníčka a Mařenku.

a

Děti babu strčily do pece a utíkaly a utíkaly, až šťastně doběhly až domů.

Budeme se nyní věnovat struktuře příběhu pohádky tak, jak s ní děti ve školní práci pracovaly. Většina dětí dobře začala příběh vyprávět, představila jednající osoby i téma. .

Hrnečku vař

Byla jedna vdova, která měla dceru Marušku. Protože neměli nic jiného než malý domek a pár slepic, museli se žít na trhu i v lese. Tam Maruška chodila na jahody.

Jednoho dne se přihodila zvláštní věc. Maruška šla do lesa a matka jí dala chléb s máslem. Chléb, co měla zavoněl jedné chudé a hladové stařence.

Nicméně již v této fázi se některé děti dostaly do problémů - začátek příběhu nenapsaly tak, aby byl ohleduplný ke čtenáři, který pak nemůže pochopit vztahy mezi dějovými prvky a vystupujícími osobami, nebo dokonce děti samy některým prvkům příběhu neporozuměly

---

⁹ viz PSŠE: Čtvrtá třída. c.d.

dostatečně. Tak například v jedné pohádce o Perníkové chaloupce je uvedena jako jedna z hlavních postav „macecha“, která ovšem dále vůbec nevystupuje a není ani příčinou opuštění dětí v lese.

Podobné problémy se vyskytují také v dalším běhu vyprávění, kde dětem vypadly některé části děje, jednotlivé části na sebe nenavazují, nemají logiku nebo nejsou komentovány takovým způsobem, který by čtenáři vysvětlil jejich místo v příběhu. Opět narážíme jak na přílišné zkrácení děje ze strany dětí (neuvedení určitých informací), tak opět na nepochopení některých dějových prvků pohádky. Mizí nebo se zeslabují takovým postupem také příčinné souvislosti uvnitř děje.

V následujícím příkladu jedné části pohádky tak čtenář postrádá některé informace např. o tom, že se děti ztratily, o tom, že ježibaba chtěla děti sníst, a proto zkoumá jestli již je Jeníček dost tlustý apod.:

Baba vyšla ven a chytila Jenička a Mařenku a strčila je do klece. Baba je vycpala dorty a cukrovím. Baba vzala klacek a šťouchla je do břicha. „Už je dost vycpaný“ řekla baba. „Jeničku sedni si na lopatu“. Jeníček řekl: „Ježibabo, můžeš mi ukázat, jak se leze na lopatu?....“¹⁰.

Také chybějící komentář působí špatnou návaznost jednotlivých oddílů děje. Následující dítě se snažilo zachovat styl pohádkového vyprávění prostředky dialogů, opakování a formulí, ale celek je spíše spojení vytržených kousků vyprávění bez dostatečné spojitosti formální, jazykové i obsahové.

*„Když mě nechceš pozvat, budeš léta žít u draka“ hrozí ježibaba.
„Pomoc, pomoc. co se děje, pomozte, lidičky, zle je, zle je“ volá princezna.
Král nechal poslat rytíře, aby našli nešťastnou princeznu. Rytíři se vrátili s prázdnou. „on ten pán pán, drak měl měl strašné strašné zuby zuby a cenil cenil je je a tak jsem všeho nechal nechal a radci domů domů spěchal spěchal.“
Švec Dratvička (o kterém se dosud nehovořilo) spěchal za ježibabou, aby mu řekla, kde drak princeznu vězní. „Je tu někdo?“
„Kdo přišel, ať hned odejde, nebo z něj udělám kámen“.
„A kdybych ti ježibabo ušil sedmimílové boty?“
„Říkáš sedmimílové boty?, o těch už dávno sním“
„Ale řekneš mi za to, kde je princezna!“*

Mohli bychom předpokládat, že dítě tyto dějové prvky vypustilo, nebo je nedělalo dosti explicitní, aby dokázalo dostatečně zkrátit text. Další text pohádky však ukazuje, že opravdu některé děti určité významné dějové prvky nepochopily, nebo že jsou zmatené z takových, které neznají nebo je neočekávaly a doplňují jejich význam po svém. Následující chlapec je spleten předlohou jedné verze pohádky O perníkové chaloupce - konkrétně tím, že je uvedeno, že se děti daly na sever, a tak se snaží „sever“ zakomponovat do logiky děje a „světýlko“ chaloupky mění na „skuníčko“. Tím se ovšem dostává do dalších komplikací především v udržení logiky příběhu, které již nemůže řešit.

Začaly oba dva brečet. Jeníček přestal, Mařenka brečela dál a zachvilku přestala. Mařenka povídá: „Jeničku, vysplhej na strom a podívej se, kde je sluníčko“. Jeníček vyšplhal na strom a zase slezl. Mařenka se ptá: „Kudy máme jít?“ Jeníček říká: „na sever“. Jdou, až narazí na

---

¹⁰ N.Watts připomíná, že děti ve svých vyprávěních jen vrší jednotlivé události za sebou. Jejich příběhy jsou pak unavující, protože v nich není žádná souvislost, nic co by je spojovalo dohromady. Napětí děje však plyne právě z těchto souvislostí. Důležité je nejen co kdo udělal, ale hlavně proč. (Watts,N.: Umění psát. Praha, Grada Publishing 1998.

perníkovou chaloupku.

Jindy jsou některé prvky příběhu uvedeny zbytečně, text je redundantní. Je sice pravda, že opakování je pro pohádku příznačné, ale jde o přesně vymezené části, které se opakují.

Eva odpověděla: „Dám ti celý svůj chleba, ale je trochu tvrdý.“ „Děkuji ti dívenko, jsi moc hodná. A za to, že jsi tak hodná, dám ti svůj kouzelný hrneček. Když řekneš hrnečku vař navaří ti tolik kaše kolik budeš chtít. Ale když řekneš hrnečku dost, vařit přestane. „

Když přišla domů, říkala mamince: „Mami, potkala jsme starou ženu a ona chtěla, abych jí dala kousek svého chleba. Dala jsme jí celý svůj chleba a ona mi za to dala kouzelný hrneček. Když řekneš hrnečku vař navaří ti tolik kaše kolik budeš chtít. A když řekneš hrnečku dost tak přestane vařit.

Vedle příběhu, je to především styl vyprávění, který dětem působí potíže.

Udržet a přenést zabarvení pohádkového vyprávění není tak jednoduché, jak se asi dětem původně zdálo. Citlivost na příslušný jazyk, je pro děti velkou výhodou. Mnohé příběhy jsou pěkně vyprávěné se všemi dějovými náležitostmi, ale na rovině jazykové se nedrží předlohy klasické pohádky (s *pánem a paní* místo rodičů, *chatičkou* namísto chaloupkou, připojenými *jo* apod.).

Perníková chaloupka:

Byl pán a paní, ty měli dvě děti, Jenička a Mařenku. Táta chtěl jít s dětmi do lese. Šli, šli pořád, až se najednou děti ztratily a brečely a volaly na tátu. Táta se neozíval, protože byl daleko.

Tak se pokusily hledat cestu domů, ale cestu nenašly.

Jeniček vyles na strom a viděl světýlko, sles dolů a říká Mařence: „Mařenko, já jsem viděl světýlko, světýlko je na sever.“ Tak šli na sever a malé světýlko si říkali, že to byla chatička. Ale né jenom taková obyčejná chatička. Jeniček říká: „Mařenko, ta chatička je s perníku, jo?“

V některých případech děti také narážejí na dvě normy, které vidí jako problematické až neslučitelné: školní požadavek na relativně spisovnou normu psaného jazyka a často silně příznakový lidový jazyk pohádek. Další chlapec původní větu: *„Baba vyšla ven, chytla Jenička a Mařenku a šup do klece.“* škrtl a celkem zbytečně změnil na: *„Baba vyšla ven, chytla Jenička a Mařenku a strčila je do klece.“*

Podobných příkladů je více. V pohádce O vlkovi a kůzlátkách autor opět v tomto duchu opravuje některé části textu: *„Jen co za matkou kozou zapadly dveře, vynořil se z lesa vlk, přišel ke dveřím a spustil ...“* opraveno na *„vynořil se z lesa vlk a do světničky se ozvalo...“*

Největší problémy s pohádkovým jazykem však mají děti v přímé řeči. Všechny příběhy jsou vyprávěny ve třetí osobě, v každém textu je přítomna také v nějaké podobě přímá řeč. Přímou řeč paní učitelka ve třídě A probírala hodně, důsledně požadovala, aby děti přímé řeči používaly, a to správně obsahově i formálně. Výsledek je ovšem většinou velmi problematický. Přímá řeč v pohádce má navíc své vlastní podoby, narozdíl od jiných narativních textů.

Celkově se dál říci, že přímé řeči je v napsaných pohádkách příliš mnoho a také, že je se objevuje na špatných místech. Podíváme se podrobněji, do jakých těžkostí se děti s přímou řečí ve svých textech dostávaly.

Největší problémy asi způsobilo, že se děti přímou řeč snažily uplatnit za každou cenu. Také naučená podoba přímé řeči s uvozenou větou často děj nijak neoživuje, ale naopak brzdí a zbytečně zpomaluje.

O perníkové chaloupce

Byla jednou jedna chaloupka. V ní žili tatínek, Mařenka a Jeníček. Jednou řekl tatínek: Půjdeme do lesa nasekat dříví. Tatínek řekl: „Vy si sbírejte borůvky a já budu sekát dřevo“. Jeníček řekl: „Tady nejsou borůvky.“ „Tak jdeme dál“, řekla Mařenka. „Už je tma,“ řekl Jeníček“. ....

Přímá řeč se naopak velmi dobře uplatnila, pokud ji děti použily pouze v části textu, v nějakém dialogu, často bez uvozovacích vět a v případě, že měla podobu formulí.

Karkulka vešla dovnitř a polekala se: „Babičko, proč máte tak velké uši?“

„To abych tě lépe slyšela“, odpověděl vlk.

„A babičko, proč máte tak velké oči?“

„To abych tě lépe viděla“

„A babičko, proč máte tak velkou pusou?“

nebo

Vylezla zdá babizna a říká: „Kdo mi tu loupe můj perníček?“

Jeníček na to: „To mi nebyli to jen větříček“.

Dalším problémem v práci s přímou řečí se stalo používání jazyka. Vyprávěcí postup udrží přece jen jazyk na určité úrovni, přímá řeč nutí děti více do jejich vlastního projevu, spíše orálního. Přímá řeč má tedy většinou ještě méně pohádkový charakter, nežli ostatní text. „Jú,“ divil se Jeníček. „Jú“, divila se Mařenka. „Já mám strašný hlad“ řekl Jeníček. „Pojď si utrhnout trochu perníčku, Mařenko, snad to nikomu nebude vadit“, přesvědčoval Jeníček. „No tak jo“ souhlasila Mařenka.

Děti opět, i v přímé řeči, narážejí na některé další požadavky školy, které jim pak působí problémy: na příkaz neopakovat stejné věty, rozvíjet věty a nenechávat je holé, vyjadřovat se spisovně apod. Pohádka ovšem často žádá nespisovnou řeč, stereotypní opakování, zkratku. Následující text ukazuje, jak se dívka zaplétá do nutnosti různého přímého vyjadřování postav (*nebyla bys tak hodná a nepomohla nám*). Mohli bychom opět uvažovat o nutnosti zařadit přímou řeč vůbec. Zbytečně rozvěklé pasáže napsané v přímé řeči jdou na úkor pohádkových opakování, které v této pohádce být mají a jsou redukována (např. *kočička za pejskem, pejsek za babičkou, babička za dědečkem, dědeček za řepu*, které je často zredukováno na *Tak pejsek přiběhl, chytl se vnučky a tahali a tahali, ale nevytáhli*).

Řepa ne a ne povolit.

Tak zavolal na vnučku: „Vnučko, vnučko, pojd' nám prosím, pomoci vytáhnout řepu!“

Tak vnučka přiběhla chytl se babičky babička dědečka a dědeček se chytl řepy. Tahali co nejvíce mohli, ale řepa ne a ne povolit. Tak vnučka zavolala na pejska: „Pejsku, pojd' nám pomoci vytáhnout řepu“. Tak pejsek přiběhl, chytl se vnučky, a tahali, ale řepu nevytáhli.

Tak pejsek zavolal na kočičku: „Kočičko, nebyla bys tak hodná a nepomohla bys nám vytáhnout řepu?“ A kočička na to: „Ale jistě, už du“.

Tak kočička přiběhla chytl se pejska a tahali.

Nechtěla jsem pouze poukazovat na chyby dětí, ale spíše vidět vlivy působící na jejich psaní a postupy, které děti volí a které, např. oproti mladšímu věku spíše opouštějí. K některým postupům psaní, které jsme mohli vidět také v případě pohádek se ještě vrátíme na závěr.

Pohádka je nepochybně velmi těžký literární útvar, který nakonec není potřeba absolutně zvládnout. Je to však současně žánr, se kterým se děti setkávají opakovaně od 1. třídy. Navíc je pohádka asi dosti vyčerpaná jako školní úloha, pro starší děti na druhém stupni bude aktuálnější se zaměřit na jiné texty (povídka ap.). Zvláště u některých dětí je škoda, že škola

jim nepředkládá požadavky na autorské psaní (pohádky), protože znalost žánru je značná. Bez takových textů nemáme možnost vidět jejich psaní i z jiného pohledu.

Pro zajímavost uvádíme ještě text části bajky, kterou jedno dítě použilo, a který ukazuje, že děti žánrové náležitosti cítí dobře i v dalších textových útvarech, jakkoliv blízkých. Znovu se můžeme přesvědčit, že děti jsou schopny navodit správně žánr textu (*V jednom lese nedaleko malé vesničky*, uvést postavy (*žil zajíc, žila také želva*), jejich charakteristiky (*říkali jí želva Loudalka*) i téma (*at' se neunavíš, zasmál se zajíc, a dáme si závody a potom se uvidí, kdo se komu bude smát*), ale také držet odpovídající grafickou podobu textu a styl vyprávění, a to i v přímé řeči.

O zajíci a želvě

V jednom lese nedaleko malé vesničky žil zajíc. V lese žila také malá želva, které říkali želva Loudalka. Želva byla pomalá a zajíc rychlý. Jednoho dne se šel zajíc projít po lese a potká želvu: „Kampak jdeš, želvo?“

„Ale jen tak se procházím“ Zajíc se podivil a znovu promluvil na želvu: „Nepospíchej tolik, at' se neunavíš“, zasmál se zajíc.

Ale želva si z toho nic nedělala a šla dál.

Zajíc želvu doběhl a povídá: „Želvo víš, co? Dáme si spolu závody a potom se uvidí, kdo se komu bude smát“. Želva souhlasila.

SLOHOVÉ PRÁCE - DOPIS

Dopisy třídy A

V rámci slohových prací (i v tomto případě šlo o kontrolní práci ze slohu) psaly děti dopis kamarádovi o prázdninovém programu. Učebnice českého jazyka¹¹ uvádí dvě ukázky dopisu a zaměřuje slohové učivo na dopis jako textový žánr (části dopisu, nutné údaje, začátek a konec dopisu). Postupně vymezuje i podrobnější strukturu dopisu (datum, oslovení, pozdrav, vlastní sdělení, přání, podpis). Učebnicové dopisy citujeme celé, protože z nich děti čerpají.

Žánr dopisu byl probrán ve škole ve dvou rovinách - napřed jako dopis obecně, kde vznikla také následující osnova dopisu, které je možno se držet za většiny okolností, kdy dopis píšeme.

Dopis (sešit na sloh)

části: 1. Místo, datum

2. Oslovení

3. Obsah a sdělení

4. Zdvořilé přání, pozdravy

5. Pozdrav

6. Podpis

---

¹¹ Vlastimil Styblík, Marie Čechová, Přemysl Hauser, Alois Jedlička, Bohumil Sedláček: Český jazyk 5.

Dopisy z učebnice

V Karlových Varech 27. 5. 1995

Milá Ireno,
děkuji Ti za dopis, velmi mě potěšilo, že sis na mě vzpomněla. Ale nenapsalas mi, jak se těšíš na prázdniny a kam pojeděš. Já pojedu k babičce do Luže u Chrudimi a potom do Itálie k moři. Moc se těším.

Ireno, byla bych ráda, kdybys nás v druhé polovině července navštívila. Zeptej se rodičů, zda by také chtěli přijet. Mohli byste být našimi hosty tak dlouho, jak byste chtěli. Chodili bychom po Karlovarsku, zajeli bychom také na nedalekou přehradu v Březové. Napiš mi, zda přijedete a kdy vás máme čekat. Odepiš brzy, ať se mohu na vaši návštěvu připravit a promyslet naše výlety.

Protože se blíží Tvé narozeniny, posílám Ti malý dáreček s přáním všeho nejlepšího.

Na shledanou se těší
Mílana

Milá Jano!

Přijmi ode mne srdečný pozdrav v novém roce. Velice Ti děkuji za dopis, udělala jsi mi velkou radost.

Vánoce byly opravdu moc krásné. Dostala jsem od rodičů, bratra a příbuzných mnoho hezkých dárků. Největší radost mi udělal kanárek, toho jsem si přála již dlouho. Také jsem dostala růžový skládací deštník a několik knih. Potěšil mě teplý svetr na lyže, který jsem dostala od babičky. Silvestr byl také moc hezký. Doufám, že příští rok bude alespoň tak hezký jako minulý.

Teď už se chystám do školy, připravuji se na pololetní vysvědčení. Učení a zkoušek je hodně. Snažím se však, abych měla pěkné známky.

Přeji Ti do nového roku hodně štěstí a zdraví. Velice se těším na Tvůj dopis.

Tvá Renata

V Ostravě 1. ledna 1995

Pro konkrétní dopis, který měly děti za úkol napsat na konci školního roku, vznikla další osnova s konkrétními obsahovými body. Je možné, že se děti držely poté pouze této jedné osnovy, nikoliv již osnovy obecně předcházející.

Dopis (sešit na sloh)

osnova 1. *Konec školního roku (vysvědčení, škol. výlet)*

2. *Plány na prázdniny*

- *na co se nejvíce těším*

3. *Dotazy*

Děti v této třídě napsaly celkem 24 dopisů. Následující tabulka si všimá některých charakteristik těchto textů:

- délka textu , používání odstavců a pochopení funkce odstavce
- úvod dopisu (zda obsahuje nějakou dopisovou formuli, sdělení účelu a přítomnost adresáta)
- závěru dopisu (podobné údaje jako u úvodu)
- přítomnost adresáta v obsahovém sdělení

	délka	odsta-	Vce		úvod			závěr		adres.
	řádky	počet	Funkce	formul	motiv	adres.	formul	motiv	adres.	v textu
1.	24	3	+	-	-	-	+	+	+	+
2.	31	5	+	+	+	+	+	+	+	+
3.	16	5	+	-	+	-	+	+	+	-
4.	30	6	+	-	+	+	-	+	+	-
5.	21	5?	+	-	+	+	+	+	+	+
6.	23	-	-	-	+	+	-	-	-	+
7.	27	3	-/+	-	+	-	-	-	-	-

8.	17	-	-	-	-/+	-	+	+	+	-
9.	22	3	+	+	+	+	+	+	+	+
10.	22	-	-	-	+	+	+	+	+	+
11.	30	-	-	-	+	+	-	+	+	++
12.	28	-	-	-	+	-	+	-	+	-
13.	25	-	-	+	+	+	+	+	+	-
14.	24.	-	-	-	+	+	-	+	++	-
15.	25	8	+	-	+	-	++	+	++	+
16.	27	-	-	+	-	+	+	-	+	-
17.	8	-	-	+	-	+	-	+	+	+
18.	16	5	+	+	-	+	+	-	+	++
19.	17	4	+	+	+?	+	-	-	-	++
20.	9	2	+	+	-	+	+	-	+	+
21.	14	4	+	+	+	+	+	+	+	+
22.	14	6	+/-	+	+	+	+	-	+	+
23.	15	2	+/-	+	-	+	+	+	+	+
24.	15	3	+	+	+	+	+	-	+	+
	20,8	15		12	18	18	17	15	21	15

Podíváme se nyní na některá data zachycená touto tabulkou.

Délka jednotlivých textů se pohybuje od 8 řádků (nejkratší text) až do 31 řádky na stránce o rozměru A4. Průměrně jsou texty dlouhé 20,8 řádků, chlapci mají text o něco kratší - 19,4 řádky, dívky pak 21,7 řádků.

Většina textů i po grafické stránce respektuje charakter dopisu. Nahoře bývá oslovení a datum, poté je vynechána část plochy papíru a další text teprve následuje. Zvláště děti, které si zvykly již používat odstavce, dokáží i graficky text dobře ztvárnit.

Jak jsme již řekli, požadavek učitelky zdůraznil právě nutnost oslovení a data jako nezbytností pro žánr dopisu. Až na jeden případ- chlapce, který obě náležitosti sice má, ale nesprávně graficky provedené, můžeme říci, že děti tyto dva požadavky důsledně dodržují.

Petr:

Petr 2. 6.

Školepřítelkám děkuji za svůj dopis co mi poslal a navštívil.
Na vysvědčení ještě musím co došlápnout.
Už se těším až skočím školní rook.

Větší část dětí (15 z 24) také ke své výhodě používá alespoň v nějaké formě členění textu do odstavců. Paní učitelka této třídy tento jev vysvětlila a vede děti k používání odstavců v psaném textu. Děti, které píšou pomocí odstavců také chápou jejich funkci a používají odstavce odpovídajícím způsobem. Pouze tři z nich mají částečně text členěn graficky a méně pak obsahově.

Děti, které odstavce nepoužívají, nebo ne důsledně, mají pak také častěji problémy i s

obsahovým členěním dopisu, podobně jako v případě pohádek.

Schopnost strukturovat nějaký text je již v páté třídě na takové úrovni, že dovoluje používat zajímavé prostředky ke jeho členění.

Přestože osnova vlastně nepožaduje přítomnost úvodu (v osnově po bodech *1.místo, datum a 2.oslovení* již následuje přímo *3.obsah a sdělení*), většina dětí nějakou část textu, kterou bychom mohli za úvod považovat, vyčleňuje. Nejspíše zde působí analýza dopisů v hodinách a nápodoba modelových textů z učebnice.

Pouze u jedné dívky (a částečně u dvou dalších dětí) sledujeme naprostou nepřítomnost jakéhokoliv úvodu - po oslovení začíná ihned text (odstavce chybí). Takový počátek dopisu nazýváme dále „varianta - - - „,

Milý Luku

O prázdninách budu od 1.7. do 24.7. na skautském táboře....

U některých dětí můžeme pozorovat nejasné oddělení úvodu od ostatních částí textu, častěji u těch, které vůbec, málo nebo nedostatečně používají odstavce. Grafické problémy pak často provázejí o obsahové. Adéla, které patří následující úvod dopisu, dělá odstavce pouze tím, že začíná na nové řádce. Také v jejím úvodu, napsaném jednou dlouhou větou, splývá úvodní zpřítomnění adresáta s vlastním sdělením o průběhu prázdnin.

Adéla: Ahoj Míšo

Za chvíli jsou prázdniny a chtěla bych, abys přijela k nám na chatu, ale mohla bys až v srpnu, protože hned prvního července jedu na tábor, budeme tam jezdit na koních, chodit na vycházky do lesa, budeme se koupat, půjdeme na výlet na zámek Červená lhota.

Moc se tam těším a hlavně na ty koně.

20. července, hned jak se vrátím z tábora, pojedu na chatu, budu tam mít bratrance Filipa ....

Mimo prosté existence úvodu, jsme proto sledovali především přítomnost nějaké dopisové formule, přítomnost adresáta v úvodu textu dopisu a motivovanost - tedy prezentace účelu (uvedení tématu sdělení) vzhledem k adresátovi. Tyto kategorie jsme zvolili proto, že je děti ve svých dopisech používají.

Nejde přitom o to, že by určité řešení bylo lepší nebo horší, nebo dokonce nezbytné, ale o to, co děti z možností, které dopis jako žánr nabízí používají, jak a za jakých okolností. Připomínám, že jde o popis, o zachycení vývojového stavu psaní dětí za určitých okolností. Zvláště pak při srovnávání dopisů napsaných třídou B uvidíme opět, jak školní zadání slohového úkolu modifikuje jeho celkové řešení.

Z tabulky můžeme vyčíst různé varianty úvodu dopisu v kontextu těchto kategorií.

a) Variantu - - - , tedy vlastně neexistenci úvodu, jsme již zmínili.

b) Varianta - + + (u 6 dětí) představuje přítomnost adresáta a motivu dopisu (většinou v jedné větě), nikoliv již ustálené dopisové formule. Tyto texty, při nepřítomnosti dopisové formule, vyznívají často přirozeně a živě.

Ahoj Michale,

Určitě se těšíš na prázdniny

Ahoj Radime,

Docela by mě zajímalo, kam pojedíš na prázdniny.

Ahoj Martino!

Píš ti proto, abych ti sdělila moje plány na prázdniny, které strávíme společně.

c) Varianta - + - (5 dětí) je situací, kdy v úvodu dopisu není opět žádná formule, není také přítomen adresát dopisu, ale najdeme alespoň uvedení obsahu (většinou plány na prázdniny). Tato varianta je pochopitelně méně zdařilá nežli předcházející, kdy přítomnost adresáta navíc (vůči této variantě), lépe vyhovuje žánru dopisu.

Milý Davide,

Budu rád až budou prázdniny, moc se na ně těším.

Milý Jestrábe,

Už se těším na prázdniny, které strávím první dva týdny na táboře s Lukem...

Ahoj Sandro

Už se blíží konec školního roku.

d) Varianta + - + (5 dětí) je vlastně komplementární k předcházející. Nezmiňuje se účel dopisu, ale úvod obsahuje dopisovou formuli a obrací se na adresáta, většinou právě díky formuli, která v dopisech často přítomnost adresáta podporuje.

„Ahoj Žakelínko“.

Jak se máš? Já se mám dobře. Děkuji ti za hezký dopis. Těším se na vysvědčení, ale z češtiny asi dostanu 3.

Milý Tomáši!

Děkuji ti za dopis, velmi mě potěšilo, že jsi na mě nezapomněl

O oblíbenosti formulí u dětí jsme se již několikrát zmiňovali. V našem případě se jedná většinou o poděkování za dopis. Můžeme si připomenout také vliv modelových dopisu z učebnice - některé z použitých formulí z nich čerpají.

V některých případech však formule, která není spojená s uvedením účelu dopisu, působí strnule a neživotně. Také výběr formulí nemusí být vždy optimální. Následující příklad ukazuje použití formulí, které se hodí spíše na konec dopisu. Uvádíme proto počátek i konec dopisu tohoto chlapce, abychom ukázali, jak pracuje.

Ahoj Honzo

Posílám Ti pozdrav z Prahy. Napiš, jak si se měl o prázdninách.

Já byl s rodiči a s dědou .....

Věřím, že by se ti tam také líbilo. Až přijdeš ukážu Ti fotky.

Jistě máš také hezké vzpomínky na prázdniny. Napiš jak jsi se měl

Ahoj Tvůj kamarád David P.

e) Varianta + + + (7 dětí) na různé úrovni zvládnutí dovoluje propojit v úvodu všechny tři sledované kategorie.

Ahoj Šári,

velice Ti děkuji a odpis, který jsi mi poslala z chaty a moc hezké přání k svátku. Velice mne potěšilo, že si na mne nezapomněla.

Ráda bych ti též napsala, kam pojedu na prázdniny.

Milá Lindo

Moc ti děkuji za dopis, který mě moc potěšil. Určitě se také moc těšíš na prázdniny.

Ahoj Kristýnko !

Děkuji Ti za pohled, který jsi mi poslala z chaty. Ptala ses mě, jestli o prázdninách přijedu.

Závěr textů můžeme prověřit podobným způsobem. Opět lze použít tabulku, která obsahuje přehled řešení závěru dopisu ve stejných kategoriích jako úvod. Tabulka pochopitelně zahrnuje pouze přítomnost kategorie, nikoliv její zvládnutí. Navržená osnova učitelkou obsahuje tentokrát body, které by se mohly závěrem textu stát (4. *zdvořilé přání, pozdravy*, 5. *pozdrav*, 6. *podpis*).

a) Varianta - - - (3 děti) podobně jako v případě úvodu představuje nepřítomnost jakéhokoliv závěru. V textu dopisu končí sdělení a po něm následuje jen pozdrav a podpis

Na konec prázdnin pojedu na soustředění do Vlašimi, ale nevím to jistě. Moc se mi tam nechce.

Ahoj Lukin

b) Variantu - + + (4 děti) použily děti, které neuvedly žádnou ustálenou závěrečnou dopisovou formuli, i když některé věty by se formuli mohly blížit. Opět zmínily adresáta a zhodnotily nebo uzavřely nějakým způsobem obsahovou část textu.

Už se těším na novou třídu a nové kamarády. Také se těším na to, že budeme chodit spolu do jedné třídy a to bude 9. rok co tě znám.

Doufám, že budeme pořád kamarádi.

Tak zatím ahoj Tomáš

Šestá třída už se blíží, doufám, že budeme pořád kamarádky

Ahoj Lina

c) Varianta + - + (6 dětí) představuje texty, ve kterých děti použily ustálenou formuli, adresát je opět přítomen právě díky této formuli.

Jistě máš také hezké vzpomínky na prázdniny. Napiš ,jak jsi se měl.

Ahoj tvůj kamarád David

Pozdravuj ode mne bratra Dominika a také rodiče. Brzy mi odepiš, budu čekat na Tvůj dopis

S pozdravem Karolína

Pozdravuj ode mne 2 sestry a rodiče.

A psa Alíka

Budu se těšit!

Snad nám vydrží to sluníčko

s Pozdravem Eliška

(tento závěr dopisu uveden jako PS)

d) Varianta + + + (11 dětí) pak sdružuje děti s přítomností všech tří sledovaných jevů.

*Tak to jsou mé prázdniny.
Kam pojedíš ty? Brzy odepiš !*

*Doufám, že se máš dobře a nezlobíš maminku. A že ses zbavila té hrozný rýmy, co jsi mi psala. A nezapomeň si vzít sluneční brýle a napiš kdy přijedeš.
Pozdravuj maminku a měj se dobře.
S pozdravem se loučí Verča*

Musíme připomenout ještě další formulové prvky v dopisech - závěrečný pozdrav, který někdy splývá s dalšími dopisovými formulami, kterými končí text dopisu.

*Ahoj a měj se dobře
Napiš brzy
Pozdrav
Kristýna*

Děti tohoto věku již mají relativně široký rejstřík takových pozdravů, nějaký pozdrav uvedlo každé dítě.

*Ahoj Marie
Ahoj Lucka Šebková
Tak zatím ahoj Tomáš
Ahoj Tvoje Šárka
Ahoj Tvůj kamarád David P.
Tak ahoj a napiš
Ahoj a zdraví tě Lucka
Čau Pavla, Kiki a Belinka
Tak čau Miša
Tak ahoj a pozdravuj všechny
S pozdravem Šimon
Pozdravuje Dan
Moc pozdravů ti posílá Lucka Uhlířová
S pozdravem se loučí Verča
Zdraví tě Petr
Tak se měj a užij si prázdnin Pavel
Veselé prázdniny a ahoj Milena*

Děti pochopitelně mohou využívat nejen to, co již znají, ale také modelové příklady z učebnice nebo ty, které jsou jmenovány při vyučování. Práce s těmito zdroji je u dětí velmi častá, přesvědčíme se o tom více u dopisů třídy B (viz dále). Nicméně i děti této třídy takové vzory používají.

učebnice: *Milá Ireno,
děkuji ti za dopis, velmi mě potěšilo, že sis na mě vzpomněla.*

Petr: *Milý Tomáši !*

Děkuji ti za dopis. Velice mě potěšilo, že jsi na mě nezapomněl.

Nyní se budeme věnovat střední části textů dopisů - obsahovému sdělení.

Děti jsou schopny dobře udržet žánr dopisu (věnují se mu opakovaně od 1. třídy) především proto, že rámeček (úvod a závěr) má ustálené podoby, které lze napodobovat i obměňovat. Střední část textu - obsahové sdělení - je méně formálně vymezena a díky tomu bývá pro děti obtížnější. Připomínám záměrně, že jde o školní úlohu, tedy že vlastní psaní textu je motivováno školním zadáním a nikoliv potřebou dětí někomu něco písemně sdělit.

Navíc téma zaměřené na budoucí program prázdnin představuje dost problematický materiál ke zpracování, podobně jako další témata tohoto typu (např. ve 4. třídě téma vánočních prázdnin), která směřují silně k popisu a k výčtům (událostí, míst apod.). Modelové dopisy z učebnice mají podobný problém. Děti k opakovanému vyjmenovávání nejrůznějších jevů nutí i povinná délka textu.

Přesto můžeme pozorovat kvalitativní posuny v dětské produkci při srovnání s nižšími postupnými ročníky. Děti jsou schopny stále více rozvádět jmenované prvky výčtů a připojovat více vlastní komentář. Také se zlepšuje schopnost propojovat plynule jednotlivé části textu, držet smysl a provázanost informací a v neposlední řadě také jazykovou hladkost textu.

Rozdíly mezi dětmi jsou však značné - vedle vyslovených a jednoduchých výčtů můžeme najít texty zpracované na složitější úrovni s vyváženým komentářem a smysluplným sdělením.

Tomáš:

Ahoj Žakelínko.

Jak se máš? Já se mám dobře. Děkuji ti za hezký dopis. Těším se na vysvědčení, ale z češtiny dostanu asi 3. Chtěl bych tě pozvat do Prahy a na chatu. Provedu tě po Praze a ukážu ti nějaké památky. provedu tě Karlovým mostem půjdeme do národního divadla a pojedeme parníkem po Vltavě. Taky se projdeme po Václaváku a po Vítkově. Pojedem i na chatu. Budeme tam jezdit na kole a koupat se. Hlavně se těším až přijedu do Německa za tebou slavit tvé narozeniny.

Možná přijede semnou celá rodina s babičkou a dědou. Mám pro tebe hezký dárek, který se ti bude líbit.

Ahoj Tomáš

Dopis Tomáše je pěknou ukázkou výčtového charakteru některých textů. Výčet míst prázdninových pobytů a aktivit v nich bychom však mohli považovat přece jen za výčet rozvinutý oproti některým textům ze 4. třídy.¹²

U některých dětí je výčet navíc podpořen dvojtečkou, která přímo uvozuje následné vyjmenovávání. Letos se však tento jev objevuje méně často.

Zlepšuje se také plynulost a hladkost textů, což je vidět na dopise Dana, přesto však výčtovost zůstává silnou charakteristikou obou dopisů.

Dan:

Milý Luku,

O prázdninách budu od 1.7. do 24.7 na skautském táboře. Budeme tam spát v týpi, plavat, hrát různé hry v lese, hrát fotbal o baterkách a budeme hrát i lakros. Potom budu 4 dny na chatě, kde budu běhat po lese s jedním klukem, jezdit na kole a chodit plavat.

30.7. pojedem autobusem s koly do Holandska kde budeme jezdit na kolech a čas od času se

¹² PSŠE: Čtvrtá třída, c.d., viz citované texty slohových prací „Vánoční prázdniny“

budeme koupat. Budeme také v hlavním městě Nizozemska Amsterdamu. Poté pojedeme autobusem zpět do Prahy.

V Praze však nezůstaneme dlouho, poněvadž pojedeme na 1 týden na Slovensko chodit po horách. Až se vrátím zpátky do Prahy pojedu hned na chatu, kde budu v lese řádit a jezdit na kole. Ale to jsou dlouhodobé plány, protože když si na táboře jako loni rozseknu koleno, nebude z toho asi nic.

Napiš mi taky dopis.

Pozdravuje Dan

Děti cítí, že nelze pouze vyjmenovat události svého budoucího programu, že je nutno je zasadit do určitého kontextu, komentovat je, rozvést a specifikovat. Přesto se tyto věci někdy zcela nevedou a dopis pak postrádá logiku, soudržnost, přesný záměr, nebo obsahuje informace nezajímavé nebo nesrozumitelné pro adresáta. Jako příklad uvádíme dopis dívky.

Lenka:

Milá Pavlo!

Je mi moc líto, že nemůžeš jet s námi na prázdniny, sice nevím kam pojedem, ale je docela možné že do Itálie. Kdyby jsme nejeli k moři, tak tedy nevím, co bysme měli dělat. Ještě bych se ráda podívala do hor s mámou, tam je totiž i veliké slunce a horko, ale zase se mohu osvěžit na sněhu. Také bysme mohli být s spolu celé prázdniny ale asi budu zaneprázdněná. Pojedu k babičce a k dědovi hořovickým a potom domů. Celou druhou polovinu prázdnin strávím asi u babičky a dědy. Tak rozhodně bych nechtěla zůstat doma, ale zase bych mohla jezdit do dílny nebo nebo jezdit v Nuslích v parku na kole, nebo bysme mohli jít na psí výstavu. Myslím že se bude konat ve dne 18.července 1999 od 12.30 do 20.00 hodin. Budou tam vystavování všelijaké psí rasi například jakšírský teriér nebo SHI-TZU a nebo Lhasa Apso. To by se mnou máma moc ráda nešla, protože na psech šílím a máma to nemá ráda.

Veselé prázdniny a ahoj Lenka

Některé děti také citlivě reagují na možnost pracovat s přítomností adresáta uvnitř textu dopisu - uvnitř sdělení. Obrat na adresáta uvnitř dopisu pomáhá dětem oživit text a přizpůsobit jej požadavkům žánru. Z tabulky je možno vyčíst, že takových postup používá více než polovina dětí ve třídě (konkrétně 15 dětí).

Následující tři příklady nám ukáží tři způsoby, jakými děti přítomnost adresáta ve svých dopisech zajišťují.

Pavel:

Ahoj Radime!

Docela by mě zajímalo kam pojeděš na prázdniny.

Já pojedu do Německa a možná do Slovenska.

Do Německa pojedem s rodinou koncem prázdnin, protože na začátku prázdnin pojedeme do Sokolova na 14 dní.

Po 14 dnech pojedeme do Slově. Slově je okres Jičín. Ve Slověi budeme do konce 1. měsíce. Ještě mi zbývá 1 měsíc. Též na 14 dní pojedu do Káranýho okres Brandýs. Máme tam chatu u Labe, takže se budeme chodit koupat do Labe. Není to tam moc velký proud, takže se nemusím bát, je tam moc hezky.

To jsme ti napsal kam pojedu a teď ti ještě napíšu, co budu všude dělat.

V německu bohužel nevím, co budu dělat protože tam jedu poprvé. Ale povím ti, co budu dělat ve Slověi. „Budeme chodit na ryby, jezdit na kole a opékat burty. Abych nezapomněl také grilovat.“

Teď jsem ti napsal co budu dělat ve Slověi. Ale musím ti napsat co budu dělat v Sokolově, ne z povinnosti, ale abys věděl co budu o prázdninách dělat. V sokolově budu:“jezdit na kole,

jezdit na koni a chodit do lesa na houby a na borůvky“. V Káraným budeme :“jezdit na kole a plavat. Chtěl bych ti napsat o mém vysvědčení a taky že jo.

Myslím si že bude takové normální.

Byl bych rád, kdybys mi napsal, kam pojeděš ty a co tam budeš dělat.

Myslím, že jsem ti napsal dost

Tak se měj a užij si prázdnin Pavel

Pavel velmi obratně udržuje pozornost adresáta tím, že se na něho stále obrací. Je jasné, že dopis je určen právě jemu, Radimovi. Tento dopis se také zajímavý svou strukturou, resp. tím, jak Pavel strukturuje obsah dopisů opět spolu s propojením na adresáta.

Můžeme si také povšimnout užívání uvozovek, jakoby přítomnosti přímé řeči. Připomínám proto velkou četnost přímé řeči, kterou děti této třídy užívají ve svých písemných textech a jak je vidět, objevují se náznaky přímé řeči i v jiných žánrech, nežli jen v těch narativních. V tomto dopise plní přímá řeč úlohu jakéhosi dialogu, který vede autor s adresátem. Dokumentuje to opět přesahy některých prvků písma, které se snaží děti užívat napříč různými žánry, pochopitelně ne vždy vhodně. Ale to nakonec až tak nevádí, děti se tím učí. Pro nás je vše zajímavé tím, že můžeme takové postupy vůbec identifikovat.

Karolína:

Ahoj Apoleno!

Děkuji ti za dopis, ve kterém jsi se ptala, co dostanu na vysvědčení. Asi dostanu trojku z češtiny, ale čekala jsem dvojku. Často na tebe vzpomínám.

Chtěla bych tě pozvat v létě do Prahy, nejlépe v červenci. Půjdeme na Karlův most, na Hradčany, na Petřín do bludiště a na rozhlednu. Potom bych ti chtěla ukázat pražský orloj na Staroměstském náměstí a památný Vyšehrad. Doufám, že moje pozvání přijmeš, už se moc těším.

Jak se máš a co dělají rodiče? Už máte nějaké zvíře? Co dělá tvůj bratr Dominik? Jaké čekáš vysvědčení? Budeš mít zase samé jedničky?

Již budu končit, mám ještě hodně práce. Pozdravuj ode mne bratra Dominika a také rodiče. Brzy mi odepiš, budu netrpělivě čekat na Tvůj dopis.

S pozdravem Karolína

Karolína zvolila jiný postup. Použila příkladu s učebnice, včetně tématu návštěvy adresáta a tím zajistila jeho značnou přítomnost v textu. Dalším postupem je spojení s adresátem na konci dopisu pomocí otázek (jeden z bodů osnovy 3. dotazy). Poněkud však přehnal počet otázek směřovaných na adresáta

Dopis tak nakonec vypadá jako slepenec předložených vzorů, jehož oživení přítomností adresáta je tak přehnané, že vlastní text spíše učiní nehybným a nevěrohodným. Opět se ukazuje past formulí a další ustálených výrazů, které se používají v dopisech, jestliže nedopovídají žánrovému ladění zbytku textu, nejsou dobře umístěny nebo je jich příliš mnoho.

Miluška:

Ahoj Petro

Děkuji ti za dopis, který jsi mi poslala.

O prázdninách pojedu: k babičce na 14 dní. Až přijedu, zavolám ti, jestli by si mohla jet se mnou na 21 dní na chatu.

Jezdili bychom na kole a na koních. Šli bychom se projít do lesa na skály. Je to tam krásné! Vzala bych s sebou nějaké hry jako jsou (např. pexeso, člověče nezlob se atd.).

Těším se na tebe až tě zase uvidím.

*Vezmi s sebou svého psa Alíka. Budeme si s ním hrát! Bude sranda!
Na chatě bude ještě jedna holka, jmenuje se Lucie. Ta má také psa Berinu.
Až přijedem z chaty pojedem do Zlína. Už se těším. Pošleme sestře pohled Zlína, aby věděla,
jak to ve Zlíně vypadá. Nikdy ve Zlíně nebyla.
Podíváme se na zámek. Uvidíš, že se ti to bude líbit. Budou to hezké prázdniny.
Koupíme si ve Zlíně něco hezkého na památku. Až přijedeme ze Zlína., pojedem k vám na 1
měsíc. Je tady hezky a svítí sluníčko každý den, tak až přijedeš budeme se koupat, máme na
zahradě bazén.
PS: Pozdravuj ode mne 2 sestry a rodiče.
A psa Alíka.
Budu se těšit!
Snad nám vydrží to sluníčko.*

S pozdravem Miluška

Miluška také využila nabídky přítomnosti své kamarádky ve svém prázdninovém programu. Také ona používá mnohé formální prvky k dodržení žánru dopisu (jako jediná PS), opět možná malinko přehnaně. Nicméně přítomnost adresáta je v jejím případě sice udržována v celém rozsahu dopisu, i když obsahově místy poněkud nejasně.

Dopisy třídy B

Již jsme zmínili, že výuka slohu probíhá v této třídě jiným způsobem. Celkově je slohu věnováno méně času - učitelka se soustředí většinou pouze na určité vybrané aspekty. Méně se (proti učitelce ze třídy A) řídí žánrem textu, a je také méně ambiciózní na výsledné textové útvary. Vše se bere více jako školní cvičení. To má za následek především kratší a méně propracované texty (především formálně, vzhledem k délce často i obsahově). Zaměřena je učitelka spíše na obsah, hodně na emoční vyznění textu (tady žánr udržuje více), více hodnotí splnění úkolu nežli jeho kvalitu. Dá hodně na větší množství příležitostí k psaní kratších textů, ale preferuje rozhodně mluvnické učivo, čtení apod. před psaním slohů.

Práci nad dopisem byly ve třídě B věnovány dvě vyučovací hodiny s učebnicí a domácí úloha. Modelové dopisy a úkoly z učebnice vedou děti k jinému pojetí slohového učiva (tedy nejen učitelka)¹³ nežli ve třídě A. Úkoly zde směřují spíše k charakteru dopisů, vlastností autorů, okolnostem psaní.

Dopis jako žánrový útvar je zmíněn dvakrát. Přinášíme oba dva dopisy, protože děti opět z obou čerpaly jako ze vzorů (formálně i obsahově).

---

¹³Děti používaly učebnici Jana Štroblová - Daniela Benešová: Český jazyk 5. c.d.

DOPIS OD TETY

Rodino,
jablička jsou už dávno očesaná, Pán Bůh nám dopřál štědrý podzim. Ovoce však žerou vosy, myši a mravenci. Stavte se, než přijdou krátké dny. Nejlip dozrála jablička matčina, ale taky mám panenská, pár malináčů a karmazínů, hodně citronek a koženek. Z těch se, jak víte, nejlip dělá štrůdl. Tomáš má rád soudečky, vyměním mu je u Žofky za košík matčiných. Stejně tam musím, už jsem u ní dlouho nebyla. Ještě mám zimní hrušky, těm teď nějak nemůžu přijít na jméno, jak se to jenom jmenují? Ale to nevadí. Ze solanek a klapovek jsem vám nasušila něco křížal, tyhle rané hruštičky už by se vás čerstvé nedočkaly. A o Vánocích se i křížaly hodí. Jak ten čas letí! Za chvíli abych po chalupě věšela chvoji, pekla zázvorky a stavěla betlém, který vyfézával ještě tatínek, dej mu Pán Bůh věčnou slávu.

Vaše stará teta z Podivína

DOPIS KAMARÁDOVI

Milý Matěji,

všichni na Tebe vzpomínáme, nejvíc asi Tvoje Lizinka. Staráme se o ni dobře, takže si můžeš pokojně léčit své koleno. Bolelo to moc? Každý, kdo Tě zná, se diví, jak se to mohlo stát právě Tobě - nejlepšímu lyžaři. Kluci jsou zvědaví, jak dlouho bude Tvé léčení trvat a jestli stihneš jarní fotbalovou soutěž. Táta říká, že koleno je previt a léčení bude asi dlouhé. Až se vrátíš z nemocnice, pokusím se Ti vysvětlit, co jsme probírali v matyce. Dělení dvojciferným dělitelem dělá potíže klukům i děvčátům, ale ve skutečnosti to není nic těžkého, však uvidíš sám, stihnem to určitě za dva večery. Alena slíbila, že s Tebou dožene češtinu. Ze zájmen mám zase zamotanou hlavu já. Docela Ti závidím, i mně by se líbilo, kdyby se Alena se mnou učila! Musíme taky konečně dolepit ten model, soutěž leteckých modelářů bude už za měsíc. Pracovat budeme rukama a hlavou - ne kolenem, tak to snad všechno zvládnem. Abych nezapomněl, pozdravuje Tě i paní učitelka a máš se ozvat, až budeš doma. Tak s tím bych, bráško, nepospíchal, co kdyby Tě přišla vyzkoušet! David přišel s nápadem, že se propíší do špitálu a udělá památeční snímek, který prý ponese název NOHA NA KLADCE. Ten pak donese do školy jako názornou pomůcku. Budeme se totiž o kladce učit v přírodovědě. Všechno důležité už jsem Ti napsal, ještě napíšu honem adresu, tu mi poradila maminka, a zaběhnu s dopisem na poštu, abys ho dostal co nejdřív.

Ahoj Tomáš

Během vyučování učitelka částečně analyzovala s dětmi učebnicové dopisy. Zaměřila se především na úvod a závěr (jakou mají v dopise funkci). Protože „dopis od tety“ tyto části postrádá, mluvila s dětmi o míře formálnosti, kdy je nutno mít všechny náležitosti, jak takový úvod a závěr mají vypadat. Dopis byl posouzen i z hlediska jeho kontextu - jak na děti působí, proč je tak napsán, co znamená psát spontánně a kdy je třeba podobu dopisu naplánovat dopředu.

Jelikož v této třídě není tak často připraven předem obsahový materiál jako ve třídě A, a nebyl ani v tomto případě, používaly děti často materiál (formální i obsahový) z jiných zdrojů (dalších slohových cvičení, článků v učebnici, časopisů a novin apod.- viz dále).

Některé údaje, která nám přibližují výsledné dětské texty jsme opět seřadili do následující tabulky. Vzhledem ke předcházející tabulce byla vynechána některá data (hl. používání odstavců), která se v textech dětí nevyskytují.

Tabulka

	Délka (řádky)	formule	úvod motiv	adresát	formule	Závěr Motiv	adresát	Adresát v textu
1.	11	+	-	+	+	-	+	-
2.	10	+	+?	+	+	-	+	-
3.	27	+	+	+	+	-	+	+
4.	12	-	-	-	-	-	-	-
5.	20	+	+	+	-	-	-	-
6.	7	+?	+	+	-	-	-	-
7.	10	+?	-	-	+	+	+	-
8.	6	-	-	-	+	-	-	-
9.	17	-	+	+	-	-	-	-
10.	7	+?	-	-	-	+	+	+
11.	11	+	-	+	+	-	+	-
12.	16	+	+	+	+	+	+	-
13.	22	+?	-	-	-	-	-	-
14.	14	-	+	+	-	-	-	+
Průměr	13,1	10	7	9	7	3	7	3

Texty dopisu v této třídě jsou krátké, dopisy mají průměrně 13,1 řádek, ale menšího formátu (A5). Druhá třída má tedy texty (20 řádek A4) dvakrát až třikrát delší. Chlapci mají text opět o něco kratší (průměrně 12,8 řádků), dívky pak 13,2 řádky. Nejkratší text je 6 řádků (oproti 8 na A4), nejdelší pak 27 řádků (oproti 31 na A4).

Délka dopisů se ukázala v tomto případě opět jako dosti zásadní - jestliže dítě použilo zformalizovaný úvod a závěr, pak výsledný text mohl být velmi krátký. v konkrétním případě např. jen 5 řádků (tj. 33 slov). Děti se tak vyhnuly některým problémům, které měla druhá třída s výčtovostí, plynulostí a kohezí. Na druhou stranu celkové vyznění dopisů je mnohdy příliš jednoduché, stereotypní nebo nesmyslné (viz dále příklady).

Texty často nejsou graficky nijak zpracované jako dopis, chybí odstavce i další grafické úpravy. Slohové cvičení je napsáno v sešitě a respektuje grafické zadání textu v sešitě (dopis u třídy A je na volném linkovaném papíře A4). Někdy chybí datum (2 případy), závěrečný pozdrav nebo podpis. Oslovení je přítomno vždy.

Můžeme se opět podívat na podobu rámce - úvodů a závěrů- používaného dětmi v těchto textech. Zpracovala jsem podobné varianty řešení jako u třídy A, je jich ovšem více, protože dětem také více na menším prostoru určité prvky chyběly.

a) Varianta - - - (2 děti) znamená úplné vypuštění úvodu, po oslovení ihned začíná vlastní sdělení.

b) Varianta + - - (3 děti) respektuje úvodní formuli, nikoliv již přítomnost adresáta a účel dopisu.

Milá babi a dědo!

Už se těším na prázdniny. Pojedeme s tátou .....

Milá babičko,

Mám se dobře a v lese u kamenité cesty je svěží zeleň ...

(k tomuto dopisu se ještě vrátíme později)

c) Varianta - + + naopak uvádí účel dopisu a obrací se na adresáta, nikoliv však ustálenou formulí.

Milá babičko,

chtěl bych ti napsat o včerejší výpravě s oddílem Táborníků.

d) Varianta + - + (2 děti) používá především přítomnost adresáta v dopisové formulí.

Ahoj Kláro,

jak se máš? Já dobře.

Milá babičko a dědečku,

předem mého dopisu Vás moc pozdravuji, vzpomínám na Vás a těším se, až Vás uvidím.

e) Varianta + + + (5 dětí) používá formulí, zpřítomňuje adresáta o uvádí účel dopisu.

Milá Lenko, jak se máš. Všem nám moc chybíš. Stalo se tolik věcí, co jsi byla pryč.

Podobným způsobem se lze podívat také na zpracování závěru. Jakýkoliv závěr chybí u 6 dětí (považovali bychom ho za variantu - - -). Jedno dítě nemá ani úvod, ani závěr a jeho text se nedá považovat vlastně za dopis.

b) Varianta + + + (2 děti) je opačně závěrem, který obsahuje v nějaké formě formulí, přítomnost adresáta a uzavření textu.

Byl to báječný den, doufám že až se vrátíš, bude taky takové hezké počasí. Měj se pěkně. Zdraví tě Veronika, Bára a samozřejmě Ťulpa. Ahoj Petra

c) Varianta - + + (přítomnost adresáta, zakončení dopisu bez formule)

Budu vám všechno vyprávět, zatím vám mohu jenom napsat.

Pozdrav posílá Bára

d) Varianta + - + (4 děti) je typ závěru, který můžeme překontrolovat podle tabulky, adresát je zde přítomen ve formulí.

Už se těším, až za Vámi přijedu na prázdniny

Ahoj Zuzana

Závěrečné pozdravy existují v podobném rejstříku jako u dětí ve třídě A. Navíc jsme našli pouze: „Na brzkou shledanou se těší Martinka“, „Zdraví tě celá rodina“ a „Moc a moc Tě pozdravuje Šárka“.

Nyní se budeme opět věnovat střední části textu dopisů - obsahovému sdělení.

Tato část je v této skupině dětí podstatně kratší nežli u třídy A vzhledem k celkové délce dopisů. To má několik efektů.

Děti této třídy nebyly vedeny tolik k respektování formálních požadavků na dopis. To se projevilo v menším zastoupení formálních prvků nežli u druhé třídy. Také vzhledem ke kratší délce textů by důsledné naplnění formálních možností dopisu jako žánru bylo neadekvátní, jak jsme již uvedli. Následující příklad ukazuje právě jejich zbytečné použití na úkor obsahové stránky dopisu. Na druhou stranu se takové dopisy běžně píšou. Dopis nemá sdělit

nějaké podstatné informace, ale udržovat kontakt mezi lidmi.

Klára:

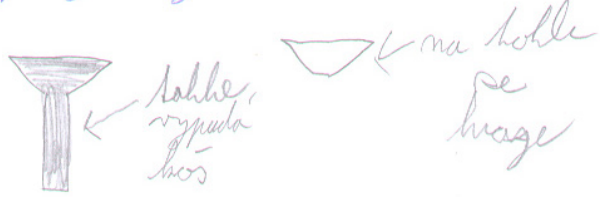
Milá babičko!

Předem mého dopisu Tě srdečně zdravím a doufám, že se máš dobře. Píší, abych ti oznámila, že k tobě v sobotu přijedem a zůstaneme do neděle. S rodiči jsme byli na výletě na Kokoříně. Při té cestě jsme se zastavili na zámku Mělník. prohlíželi jsme si různé památky. Byly moc krásné a zajímavé. Výlet byl zajímavý a poučný.

Už se těším, že Tě v sobotu zase uvidíme. Zdraví Klára

Pro porovnání uvádíme reálný dopis, který poslalo dítě stejného věku ze školy v přírodě:

Ahoj Mammi 2.6
Mám se tu dobře při zahradě. Je tu krásná
krajina a krásná lesy. Hrádci a chodíme na
hrady a v pátek byla dle stolu a v pondělí byla
a je idnashu, Aneta jedeme do rielany Rusky.
V neděli jsme byli na Spicáku a je-li jsme
demonstrace a jednoma kukuřice
se stáhlila pamiřenka
buletka a
kruhy.

Ahoj Tati
Jak se máš. Já se mám dobře.
Dchtely jsme být na pohozí po 4 ale
byli jenom po 5 a 8 je jen v pohozí po 8.
V pohozí hráme basket obrátek bude dole

Na druhou stranu se děti třídy B dostaly do výhodnější pozice oproti dětem ze třídy A v tématickém zadání. Dopis je určen příbuzným a má popisovat nějakou událost z víkendu, výlet nebo připomenout společné akce s příbuznými. Je tedy zaměřen do minulosti, nikoliv do budoucnosti, což i při respektování fiktivnosti obsahu umožňuje dětem více vyprávět a popisovat, nežli pouze jmenovat nějaké jevy.

Tím se ovšem stává i to, že se žánr dopisu v některých případech úplně vytrácí. Zmínili jsme již, že někdy dokonce chybí takové náležitosti jako datum, závěrečný pozdrav nebo podpis. To je případ i následujícího dopisu

Marie:

Dopis

Ahoj Pétó! V neděli jsme byli na chatě. Už tam byl děda, protože opravujeme dům. Mamka nejprve nemohla zaparkovat, ale potom šikovně objela hromadu písku, která byla závadou. Zelenina, kterou pěstují, už byla zas větší. Když jsem procházela kolem hromady písku, kterých je teď u nás požeňnaně, spadla jsem. Výsledkem byly špinavé kalhoty. I přes mou „nehodu“ to byl prima den.

Dopis Marie nás upozorňuje ještě na jeden výrazný rys dětských postupů psaní, a to čerpání z jiných textů, které děti psaly nebo které vnímají jako vzor (témat, námětů, formulí, stylizace, slov a slovních spojení apod.). To samo o sobě není nic překvapivého, zajímavé jsou spíše zdroje, ze kterých děti čerpají. Podobné tendence vidíme i u dětí ze třídy A, které měly rozhodně připraven materiál k práci předem, ovšem i zde byl nedostačující a děti „opisovaly“ z jiných textů.

V případě třídy B je tento jev ještě zřetelnější - zdroje, ze kterých se čerpá jsou evidentní. Pokud je dítě textově méně šikovné, objevují se dokonce také z těchto důvodů problémy s návazností a propojeností jednotlivých částí textu. To je vidět zejména ve střední části dopisů.

Velmi často využívají děti dokonce dalších slohových cvičení z tohoto školního roku, zvláště pokud je považují za povedená. Marie, jejíž dopis jsme již četli, úspěšně využívá materiálu z hodin slohu, kde se cvičilo vypravování. Velmi průkazně se tento jev dá dokázat u jedné slabší dívky, která zjednodušeně přechází dokonce z minulého slohového úkolu zaměřeného na „jaro“. Přestože se obsahově oba texty liší, je tato orientace více než zřejmá. Respektování školních požadavků na slohou práci „líčení jara“ je sice silné, ale zcela neadekvátní požadavkům jiného žánru (dopisu). Výsledkem je zcela nesmyslný text, který žánr dopisu drží pouze díky úvodu a závěru a nebere nijaký ohled na čtenáře (vysvětlení účelu textu, orientace pisatele v místě a čase apod.)

Martina:

Milá babičko

Máme se dobře a v lese u kamenité cesty je svěží zeleň. Uprostřed háje je bystřina. Když jdeme po cestě domu, je tam alej rozkvetlého šeríku. Slyšíme krásný popěvek ptáků. Vane svěží váněk a větve šumí. Na obloze je letní modř. U chalupy máme také šerík, ale v lese voní více silnou vůní. Na zahradě máme potůček. U něho roste kapradí a různé letní květiny. Slunce pálí a chodíme bosy. Včely a čmeláčkové létají z květiny na květinu. Těšíme se, až za námi přijedeš, aby jsi tu nádheru kolem také viděla.

Na brzkou shledanou se těší

Martinka a Zdenka

Uvádíme pro lepší názornost i text Martiny „o jaru“ . Z hlediska modifikací metody „opisování“ je text obzvláště zajímavý. Texty se sice obsahově důsledně neshodují (opakují se však „svěží zeleň, bystřiny, stružky a potůčky, svěží vánky, kytičky a ptáčci“), ale shodné jsou tématicky a „laděním“ textu, na které byla Martina dosti pyšná.

Martina:

Jaro

Když přijde jaro, vše se probouzí po mrazivé tuhé zimě. Roztává sníh a tím se zvětšují stružky

a kolem se vše zelená. Už nevaně studený vítr, ale svěží vlahý vítr. Ze všech stran se ozývá cvrlikání, zurčení a jiné popěvky. Ptáčci zpěváčci si upravují svá hnízda. Na jaře se rodí většina mláďat, jako jsou například mladí ptáčci, zajíčci, koloušci a jiná zvířátka. Začínají pučet keře a růže. Začínají se zelenat louky, lesy, začínají vyrážet různé kytičky, fialky, narcisky, tulipány krokusy. Ke konci jara začínají rozkvétat stromy a tím začíná léto.

Tento text dopisu je jistým extrémem, ale i u jiných dětí sledujeme podobné tendence, i když s lepším výsledkem. V dopise Ivety je velmi dobře použit materiál z dopisu učebnicového - je parafrází dopisu chlapce zraněnému kamarádovi do nemocnice. Dopis je dosti dlouhý a respektuje žánr. Napodobený vzor a délka textu přesto Ivetu vtáhly do prosakujícího zbytečného výčtu až redundancí, porušily věrohodnost a odhalily jeho školskost.

Iveta: Milá teto

Posílám Ti pozdrav ze Žižkova. Jak se má Asta? Děkuji za pěkný prstýnek, který jsi mi poslala přes babičku.

Je škoda, že jsi nemocná a nemohu Tě jet navštívit. Až budeš zdravá půjdeme do parku. Astu vezmeme samozřejmě sebou. Podíváme se na krásné sochy a významné obrazy. Můžeme také jet s mojí maminkou za babičkou na chalupu. Projdeme se po zahradě, kde už jistě kvete mnoho květin. Všichni pojedem do vzdáleného města. Můžeme jít do kina. Koupíme malé drobnosti a projdeme se po památkách. Ráda bych zašla do knihkupectví podívat se na zajímavé knihy o psech, o koních nebo o něčem o čem se zrovna učíme nebo se učit budeme. Prvního září, to zase bude něco.

Mamča se má dobře a já taky. Škola ujde. Chceme si udělat malý výlet na Žďárské vrchy. Do Přibyslavi a do Ostravy nad Oslavou. Chystáme si cestu na Devět skal. měří 836 metrů. Pak se vrátíme do Prahy. Přeji Ti brzké uzdravení.

Tvoje neteř Ivča

V některý dalších dopisech nejde o využívání materiálu nabízeného školou, ale o stereotypnost některých narativních a popisných vzorů, které děti znají. Petr, který často píše velmi živě a spontánně se dostává do pasti různých klišé (*bílá paní, trempové, buřty*) při vymýšlení obsahu svého dopisu.

Petr:

Ahoj Pavle,

chtěl bych ti napsat o našem nedělním výletě. Ráno jsme vyrazili na zříceninu hradu. Prošli jsme zrezivělou bránou a vyšli schody nahoru. Byly tam rozpadlé místnosti s maličkými okny. Objevili jsme schodiště, které vedlo na věž. Podle pověsti se tam za úplňku zjevuje bílá paní. Ale my jsme ji neviděli, jenom trempové měli na nádvoří ohniště. Opekli jsme si s nimi buřty. Po obědě jsme jeli domů.

Proti tomu dopisy, které čerpají ze skutečných událostí, nabízejí dostatek materiálu ke psaní a působí živěji. Můžeme ještě podotknout, že jak Iveta (ukázka výše), tak Pepa patří k nejlepším žákům ve třídě

Pepa:

Milý strejdo,

posílám ti pozdrav ze školy v přírodě v Trnávce, poblíž řeky Želivky. Jsem tu na týden, ale zdá se mi to málo, protože si vše nestačíme povědět a řádně si to neužijeme. Vaří se tu výborně, a to musím zdůraznit. Řekl bych, že si tu žijeme jako Indičtí pašové. Večerka je sice v 9 hodin, ale nám to na pokoji nevadí, protože si stejně povídáme třeba o půl hodiny déle. Usneme v půl desáté, ale na vyspání do 7 hodin to stačí. Bydlíme na samotě v lese a tak nás tu nikdo neruší,

můžeme se učit venku, chodit na dlouhé procházky a navíc máme blízko přehradu na Želivce. Počasí nám opravdu přeje. Byli jsme ve sklárně v Tasicích. bylo to velmi zajímavé a moc se nám tam líbilo.

Pozdrav posílá Pepa

Přítomnost adresáta ve střední části textu dopisu jsme popsali u třídy A jako strategii, která text oživuje a která také odkazuje na žánr dopisu. V krátkých textech však děti nemají mnoho prostoru tuto strategii používat. Rozhodně jsme ji u třídy B zaznamenali méně často, i podle tabulky vidíme, že ji uplatňují pouze tři děti. Postupy byly obdobné jako u dětí skupiny A.

V případě Michala je přítomnost adresáta v textu značná, dopis vypadá skoro jako fiktivní dialog. Nicméně i zde máme pocit, že je tento jev poněkud přehnaný a celkově působí dopis spíše dojmem orálního aktu. Dopis množstvím otázek připomíná jeden z citovaných dopisů ze třídy A. Mimo jiné je třeba připomenout, že obsahový materiál zde pro změnu odkazuje na další slohový úkol - novinovou zprávu o sportovním utkání.

Šimon :

Ahoj Michale!

Jak se máš? Já dobře, protože jsme vyhráli Mistrovství světa v ledním hokeji. Viš, kdo dával vítězný gól? Trochu ti napovím, je to hráč týmu HC Sparty Praha.

Co říkáš na to, že Kanada neporazila tým Švédska? Díval ses na ten hokej? Já jo.

Tak ahoj a měj se pěkně. Šimon

ZÁVĚR

Pochopitelně je nasnadě otázka, nakolik je možné texty mezi sebou vůbec srovnávat. Při bližším pohledu se zdá, že různá zadání, především u školních úkolů, velice silně ovlivňují dokonce texty stejného žánru, tak jak jsme to viděli u dopisů třídy A a B.

Velký rozdíl je pochopitelně mezi texty spontánními a školními¹⁴, opět i uvnitř jednotlivých textových žánrů. Těžko tak můžeme dát jednoduše vedle sebe Lukášovy pohádky a slohové práce - pohádky z 5. třídy. Rozdílné okolnosti jejich vzniku zde působí velmi významně. Dalším velkým problémem je věk dětí a jejich rostoucí zkušenost, která ovšem nepůsobí přímo úměrně - kvalita textů lineárně s věkem nevzrůstá. Tak např. u větších dětí je znát jazyková vyzrállost, lepší zachovávání dějové linky, pravopis, ale na rovině žánru pohádky je Lukáš přesnější a přesvědčivější.

Proto se podíváme na některé parametry dětských textů blíže.

Zde se musíme zastavit u plánování psaní. Ve škole, pokud děti nejsou přivedeni učitelkou k nějaké práci před počátkem psaní textu, tak se připravují ve velmi malém rozsahu.¹⁵ Nedostatečné plánování zmiňují i výzkumníci, kteří se dětskou produkcí zabývají.

Na druhou stranu, děti k práci rozhodně přistupují v určitými představami, jak má text vypadat a jak jej budou psát. Tyto představy nemusí být příliš explicitní, ale dítě s nimi může relativně dobře vystačit. Rostoucí zkušenost z práce s textem tu zřetelně vystupuje, v páté třídě jsou texty na zcela jiné úrovni, nežli třeba ve třídě třetí. .

Lukáš sice plánuje možná více, ale také on současně postupuje „krok za krokem“,¹⁶

¹⁴ Neškolní produkci dětí jsme věnovali jednu kapitolu v publikaci PSŠE: Třetí třída. c.d.

¹⁵ Viz PSŠE: Čtvrtá třída, kde se ukazuje, že plán bývá velmi jednoduchý (citujeme zde dítě ze 3. třídy při plánování zápisu do čtenářského deníku: „napišu kdo knihu napsal, jak se jmenuje a potom hned o čem to je“).

¹⁶ Některé z těchto strategií psaní jsme zmínili ve výzkumné zprávě PSŠE: Čtvrtá třída (Písenná produkce dětí ve 4. třídě) c.d.

podobně jako děti u čtenářských deníků ve 3. třídě a tím si působí některé problémy v postupu psaní. Co je však důležité, že Lukáš opravuje a k opravám a návratům v textu používá v literatuře obvyklé prostředky se značnou jemností. Lukáš ovšem má také výhodnější pozici, protože si může dovolit dělat reflexi svých postupů dosti explicitně a tím se dostává do jiné polohy nežli ostatní děti při školní práci. Reflexi tak využívá nejen jako metapohled na svoje psaní, ale současně jako praktiku psaní. U dětí z 5. třídy vidíme již opravy jiného druhu - přepisy a škrtnání. Děti se vracejí zpět do již napsaného textu, což jsme např. u dětí ve 3. třídě a ani u Lukáše nepozorovali.

Také víme, že děti hodně používají opisování, přebírání celých pasáží odjinud do svých textů. Jmenovali jsme v minulé zprávě strategii „opiš a vynech“. V páté třídě však musíme mluvit spíše o nápodobě nebo reprodukci, nežli přímo o opisování, nebo o opisování v poněkud jiném významu (než ve významu kopie).

Přes rostoucí zkušenost s psanými texty chybí dětem stále dostatek formálního a obsahového materiálu pro vlastní psaní a také přetrvává nejistota v tom, co jednotlivé textové žánry vlastně nabízejí. S věkem dětí roste rejstřík některých formálních prostředků jako např. úvodních formulí, tak jak jsme je viděli v dopisech nebo v pohádkách.

Tyto problémy řeší děti především tím, že čerpají z jiných textů, i tady s rostoucí zkušeností, jak jsme zdůraznili v případě dopisů třídy B. Mohly bychom tyto postupy najít pochopitelně u všech textů, které zde citujeme. Doslovné opisování se tedy spíše mění na parafrázování a napodobování jiných textů v nejrůznějších momentech.

V případě literárních textů děti pracují především na rovině reprodukce nějaké literární předlohy (čtenářský deník, slohové práce - pohádky). I tady je nápodoba nezbytná. Školní úkol však ovlivňuje silně obsah této nápodoby - např. pro čtenářský deník není nutné zachovávat specifika pohádkového vyprávění, ale pro slohovou práci - pohádku rozhodně ano. Tady se děti liší především podle věku, menší děti silněji lpí na žánru, starší více na zpracování obsahu (viz dále).

Velmi málo se objevují ve škole na 1. stupni ve slohu texty, které by děti nutily k vlastní literární práci. Lukášovy texty sice pracují s vědomím nějakých modelů, ale můžeme je jednoznačně považovat za autorské a původní. Lukáš nereprodukuje, ale vytváří. Ve škole jsou však děti spíše v situaci reprodukce, a to co nejlepší reprodukce nějaké textu. To je zásadní rozdíl v zadání.

Existují pochopitelně i nereprodukční narativní texty, např. některé slohové práce, které uvádíme.¹⁷ Ty však nemají nikdy pohádkový charakter, nejsou fantastickým příběhem - pohádkou, povídkou nebo bajkou. Jedná se sice o vyprávění ale podkladem je reálný svět, a nic na tom nemění to, že si děti někdy vymýšlejí, aby vůbec mohly takový text napsat. Také témata typu „Zážitek z mých prázdnin“, „Co jsme prožili za poslední sobotu a neděli.“ nebo „Jak to bylo o Mikuláši“ nenabízejí dostatečně přechod do fantastického světa a také svým rozsahem blokují podobnou dětskou produkci. Fantastické zbarvení textů by pomohlo zkušenost dětí ztvárnit možná zajímavějším způsobem, jak vidíme u Lukáše, jehož slohové práce jsou učitelkou viděny také pouze jako průměrné

Zdá se tedy, že se v psaní ve škole projevuje odklon od literárního psaní. Mnohé texty s narativními prvky jsou používány jako jiné nežli umělecké žánry (viz např. vyprávění uplatněné v dopisech), nebo jsou samoučelné (viz líčení jarní přírody). Psaní je tak výrazně civilní.

V souvislosti s různými druhy textů pozorujeme zejména v páté třídě odklon od silného

---

¹⁷ viz texty citované v PSŠE: Čtvrtá třída. c.d.

udržování žánru v textech dětí - alespoň v některých parametrech - oproti nižším postupným ročníkům. Projevuje se to hlavně u textů s literární předlohou, ale platí to asi obecněji. Jaké má tento jev podoby ?

Lukáš je v tomto směru na stejné lodi jako ostatní děti ze 3. třídy. Např. u čtenářských deníků ve 3. třídě pozorujeme vypjaté dodržování žánru pohádek a jiných příběhů (nejvíce pomocí formulí, specifického jazyka a dalších příznakových prostředků), často i na úkor obsahového sdělení. V tom je také zřetelný rozdíl od dětí ze třídy páté. Obsahové sdělení zde má přednost, obsah je důležitější nežli to, jak je vyprávěn.

To bychom mohli považovat za přirozené, protože některé prostředky mladších dětí jsou relativně primitivní a starší děti jsou přece jen schopny samostatně napsat delší text bez přímého napodobování předlohy. Nicméně starší děti nekombinují svou původní žánrovou citlivost s lepší obsahovou propracovaností svých příběhů, ale spíše od svých dřívějších postupů ustupují. Odklon od respektování žánru vidíme např. v jazyce (viz problémy s pohádkovým jazykem ve slohových pracech třídy A) nebo v dramatické výstavbě textu.

V oddíle věnovaném pohádkám dětí z 5. třídy jsme sice viděli, že děti často zachovávají správné pořadí událostí v ději pohádky, ale také jsme upozornili na nedostatečné příčinné souvislosti ve vyprávění příběhu. Ne, že bychom to mohli mít dětem za zlé, ale jejich pohádky postrádají často napětí a dramatické zvraty. N.Watts říká, že překvapení v příběhu musí být veliká, že se děti v pohádce musí leknout, cítit napětí z rozhodování postav a příštích událostí. V pohádkách našich dětí tomu tak není. Ježibaba chce sice Jeníčka a Mařenku sníst, ale buď se to takřka nedozvíme nebo vlastně tak o moc nejde. A tady je zásadní ústup od respektování žánru pohádky.

Děti stále více hledí na náležitosti požadované školou - zachycení všech důležitých událostí, spisovný jazyk, obratnost psaní, hladkost textu. Druhy textů, které by se měly stále citlivěji odlišovat mezi sebou, jsou sice opravdu stále lépe určeny, ale na druhé straně jsou stále více plytké a stereotypní. Všechny texty jsou si pak více méně podobné, a po malých úpravách je možné je použít všude, jak jsme ostatně viděli, jak pro vyprávění příběhu, tak pro napsání dopisu.

LITERATURA

Český jazyk pro pátý ročník (Štroblová,J. - Benešová,D.). Praha, Alter 1996.

Český jazyk pro pátý ročník (Styblík,V.- Čechová,M.-Hauser,P.- Jedlička,A.- Sedláček,B.). Praha, Fortuna - SPN 1995.

Dorčáková, M.: Neškolní písemná produkce u dětí ve třetí třídě. Diplomová práce, PedF UK Praha 1999.

Franz, M.-L. von: Psychologický výklad pohádek. Praha, Portál 1998.

PSŠE: Třetí třída. PedF UK Praha 1998.

PSŠE: Čtvrtá třída. PedF UK Praha 1999.

Sirovátka, O.: Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře. Praha, Ústav pro etnografii a folkloristku AV ČR 1998.

Watts, N.: Umění psát. Praha, Grada Publishing 1998.